

VÁLEČNÝ POSTILION

Vydal spolek Memoriae armis

VYSOKÉ MÝTO 1939 – 1945

Neprodejné

70 let od konce druhé světové války

Vážení spoluobčané, milovníci historie,

letos si připomínáme 70 let od ukončení II. světové války. Domníváme se, že je to výročí natolik významné, abychom si ho připomněli. Připravili jsme proto pro Vás tyto mimořádné noviny, které chtějí alespoň ve zkratce přiblížit, co se v našem městě dělo během válečných let 1939 – 1945.

Jiří Junek

OD MOBILIZACE K OKUPACI

Tragické události let 1938 a 1939 hluboce zasáhly do celé české společnosti. Ve Vysokém Mýtě to bylo o to intenzivnější, že ve městě sídlila velká vojenská posádka. Pojďme si tedy přiblížit tyto osudové okamžiky tak, jak se postupně odehrály.

10 tisíc na obranu státu

Pevné odhodlání bránit se mohutné německé přesile bylo ve východočeském Vysokém Mýtě patrné na každém kroku. Vojsko, sokolové, civilní obrana, hasiči, skauti – ti všichni se zodpovědně připravovali na očekávaný válečný konflikt. Obyvatelstvo se cvičilo na možné letecké útoky, byly stanoveny požární hlídky, stanoviště první pomoci. Každý pomáhal, jak mohl. V době národní jednoty probíhala také Sbirka na obranu státu. I do ní přispěl nejedem vysokomýtský občan. Obecní úřad pak ve svém oběžníku z 28. června 1938 informoval, že: „Městská rada s potěšením zjistila, že občanstvo našeho města nezůstalo nikterak pozadu za městy ostatními, pokud se týče darů na obranu státu. Město samo přispěje částkou 10 000,- Kč.“

Mobilizace

V polovině roku 1938 krize se sousedním Německem začala nabývat na intenzitě. V květnu proto byla vyhlášena tzv. částečná mobilizace (mobilizace není přesný pojem, jednalo se pouze o povolání jednoho ročníku záložníků a příslušníků speciálních zbraní). Vysokomýtská posádka se tak rozrostla a mohla si vyzkoušet v praxi větší příliv záložníků. Vše tehdy proběhlo spořádaně a organizovaně. A stejně tomu tak bylo i při úplné mobilizaci v září. Tehdy vojenské jednotky brzy zaujaly svá místa. První prapor 30. pěšího pluku obsadil například pásmo lehkého opevnění v Orlických horách mezi Velkou Deštnou a Komářím vrchem. Část 9. dragounského pluku byla zas instruována do pohraničí v severních Čechách. Atmosféra byla vypjatá a byli první ranění; Poručík Bohuslava Moravce, zástupce velitele náhradní eskadrony 9. dragounského pluku, si vyhlédl německý ostřelovač u obce Česká Kamenice a způsobil mu čistý průstřel nohy.

Mnichovský diktát koncem září ovšem zpochybnil posláni armády, vojenské jednotky se stáhly zpět do města, záložníci po demobilizaci odešli domů. Vojáci z povolání propadli beznaději, nikdo z nich nevěděl, co se bude dít dál, zda se zachová armáda a v jakých počtech.

Okupace – několik otazníků

Ve středu 15. března 1939 začal v 4.30 hodin vysílat český rozhlas informaci o připravovaném obsazení Čech a Moravy německou armádou. V 6 hodin ráno skutečně kolony wehrmachtu překročily hranice. V 9 hodin byli již Němci v Praze a v 11 hodin vlála říšská vlajka nad Pražským hradem. Obsazena byla i další česká a moravská města. Němci v prvé řadě dbali na to, aby zajistili vojenské objekty a válečný materiál. Bylo tedy nasnadě, že jejich armáda musí co nejdříve vkročit i do starobylého a posádkového města Vysokého Mýta. Vysokomýtská však vyhlížela wehrmacht marně. Co toho bylo příčinou a proč místní 15. března uléhali k spánku, aniž by viděli jediného německého vojáka? Dodnes nikdo neprovedl průzkum německých archivů, a tak můžeme jen spekulovat. Bylo obsazení Vysokého Mýta plánováno až na 16. března, nebo sehrály důležitou roli jiné okolnosti? Jednou z nich by totiž mohlo být nepříznivé počasí.

V noci i ráno 15. března padal těžký mokry sněh. Jestliže bylo Vysokomýtsko zasypano sněhem, o to víc ho bylo v Orlických horách, odkud se prodíral 71. motorizovaný pluk německé armády. Jeho úkolem bylo mimo jiné obsadit Choceň a Vysoké Mýto. Sněhu bylo v horských a podhorských oblastech tolik, že si s ním technika nedokázala poradit, a celý pluk uvízl v závějích. Ve vzpomínkách Bohuslava Moravce se dokonce v této souvislosti objevuje téměř šokující tvrzení:

„Do Mýta přijel německý voják na motocyklu s dopisem pro velitele posádky, ve kterém velící důstojník německé kolony, postupující Orlickými horami směrem na Vysoké Mýto, prosí o pomoc. Celá jednotka uvízla totiž v hlubokých závějích, které učinily cesty zcela nesjízdnými. Věděli, že v Mýtě je těžký dělostřelecký pluk vybavený moderními traktory, a tak prosil, aby mu je velitel posádky poslal. Odmítnout by bylo zbytečné gesto, a tak velitel dělostřeleckého pluku vyhověl.“

V případě, že by byla tato informace pravdivá, jednalo by se o skutečně raritní, či spíše absurdní událost, kdy si okupovaný sám dojel pro svého okupanta.

B. Moravec se však při svém pozdějším popisu události mohl plést, respektive spojit dvě věci dohromady. Ve vzpomínkách Ludvíka Hejhala je totiž uvedeno, že další část, snad jeden prapor, 71. motorizovaného pluku měl do Vysokého Mýta přijet 19. března, ale celý den byl marně vyhlížen zástupci města. Přijel až 20. března právě s odvodněním, že se prodíral závějemi.

Vysokomýtská přihlízejí příjezdu německé armády na náměstí dne 16. března 1939. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Německá motorizovaná jednotka na vysokomýtském náměstí po obsazení města 16.3. 1939. Zleva nákladní automobil střední třídy Opel Blitz, vedle něj těžší nákladní vůz Einheitsdiesel. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Dvoji stráž u kasáren 30. pěšího pluku v Jiráskově ulici. Čeští vojáci jsou na rozdíl od příslušníka wehrmachtu neozbrojeni. Pravděpodobně 16. března 1939. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Německá stráž v kasárnách 30. pěšího pluku. Za nimi již prázdná tabule Rozpis zaměstnání. Na schodech skupinka českých vojáků. Po 16. březnu 1939. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Toho jsme se báli?

Ať to bylo s příjezdem německé armády jakkoliv, prostým faktem zůstává, že 16. března v 16.30 hodin vjel Pražskou branou na vysokomýtské náměstí 300členný oddíl 71. motorizovaného pluku pod velením majora Alexandra Leschke. Pro přihlížející bezesporu smutný pohled. Důstojníci se ubytovali v hostinci u Tejnorů, mužstvo v budově dívčí školy a na radnici byla zřízena velitelská kancelář. Pravdou zůstává, že ze strany německých vojáků nedocházelo k žádným excesům ani k drobným přestupkům. Vojáci prý měli dokonce nakázáno zdravit československé důstojníky. K vidění tak byly paradoxní situace. Když šli naši důstojníci na oběd do hostince Tejnora, u vchodu stála německá stráž, která jim vzorně salutovala. Celou atmosféru té doby výstižně popsala ve svých vzpomínkách Jaroslava Nohejlová. Když se po obsazení města vydala na náměstí, měl stát u městského úřadu na stráží mladoučký vyzáblý vojáček wehrmachtu s lehkým kulometem. Při tomto tristním pohledu na tak ubohého představitele germánské rasy jí hlavou proběhlo: Tak toho jsme se báli? Těmto jsme se vzdali?

Smutné vítání

Jak již bylo uvedeno, 19. března byl marně očekáván příchod dalších německých ozbrojených sil. Až následující den v 11.45 přijely na náměstí dvě motorizované roty 71. pluku v čele s velitelem celého útvaru plukovníkem Waltrem von Boltentsternem. Na náměstí, vyzdobeném říšskými vlajkami, je uvítal českým proslavem starosta města František Nimshaus. Za okresní úřad hovořil dr. Šíma. Asi nejsmutnější obrázek byl ten, při kterém dosavadní velitel posádky plukovník Bohuslav Závada musel vyslechnout hlášení o převzetí vojenské správy města a okresu. Pro široké občanstvo místních to musel být zdrcující zážitek.

Největším nepřítelem šlehačka

Ve vzpomínkách pamětníků se také shodně objevuje popis situace, kdy německá armáda na náměstí vyvažovala eintopf a zdarma ho rozdávala lidem. Pohrdání nad těmi Čechy, kteří si jídlo od vojáků vzali, mělo být veliké. Ale i v dalších dnech pokračovaly propagandistické potravinové akce. 21. března přijel do Vysokého Mýta National Sozialistische Volkswohlfahrt, který ještě téhož dne vydal nemajetným občanům 700 bochníků chleba. Od 22. března bylo zahájeno vyváření obědů u chrámu sv. Vavřince, přičemž se ke stravování přihlásil nemalý počet 149 místních rodin. Další ze vzpomínek hovoří o tom, jak díky výhodnému kursu říšské marky vůči koruně (za jednu marku deset korun) bylo vše pro Němce levné. Týkalo se to zejména potravin. Němečtí vojáci tak místo útoku na nepřátelské pozice vzali útokem místní obchody. Údajně jim prý měla zejména chutnat naše výtečná šlehačka. Někteří to však s její konzumací přehnali natolik, že stěží stihli doběhnout na toaletu.

Loučení s posádkou

Prvořadý zájem Němců ve Vysokém Mýtě budila pochopitelně místní posádka. Všechny vojenské objekty byly v krátkém čase obsazeny a

Před příjezdem hlavní části 71. motorizovaného pluku bylo třeba řádně vyzdobit město. Za tím účelem si vojáci přivezli dostatečné množství vlajek, které sami roznášeli a vyvěšovali po městě. Pravděpodobně 18. března 1939. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Major Leschke vítá za přítomnosti zástupců města, okresu a posádky velitele vojenského útvaru plukovníka von Boltenterna, který převzal do svých rukou veškerou moc okupantů. 20. března 1939. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Plukovník von Boltentern podává hlášení o převzetí správy města a okresu. Hlášení přijal dosavadní velitel posádky plukovník Bohuslav Závada. 20. března 1939. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Major Leschke a plukovník von Boltentern poté provedli přehlídku nastoupené jednotky wehrmachtu. 20. března 1939. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

hlídaný. U vstupu do kasáren byly rozestaveny německé stráže. Beznaděj a ponížení našich vojáků dosáhlo vrcholu. Důstojníci se nakonec rozhodli pro symbolické a pietní rozloučení. Z kasáren 30. pěšího pluku vyrazil zástup, v jehož čele byl nesen věnec. Cílem smutného průvodu byl pomník padlých třicátníků v Jungmannových sadech. Gestem bylo skutečně více než symbolické. Pomník totiž připomínal (a dodnes připomíná) české vojáky, kteří v roce 1919 padli na Slovensku při obraně nově vzniklé Československé republiky.

Likvidace posádky

Během března přijížděly do Vysokého Mýta další německé jednotky a pro ně byly zabráný další objekty - přízemí První záložny, sokolovna, sál Střelnice. Teprve 31. března byla uvolněna dívčí škola a Němci se

přestěhovali do nových jezdeckých kasáren při silnici na Luži.

Celková likvidace československé armády na území protektorátu měla z rozhodnutí Němců probíhat do konce července roku 1939. Během tohoto období měl být úředně předán veškerý válečný materiál, postupně měli být propuštěni do civilu vojáci z povolání. Dělo se tak pochopitelně i ve Vysokém Mýtu. Materiál, který se Němcům hodil pro jejich budoucí válečné plány, byl odvezen. Nepotřebné věci byly rozprodány, případně rozdány. To byl například osud vybavení důstojnické jídelny ve vojenském kasinu, odkud se tak dostalo do mnoha mýtských domácností nádobí ještě s rakouským označením pluků místní posádky. Zajímavé svědectví o této době poskytl již několikrát zmiňovaný poručík 9. dragounského pluku Bohuslav Moravec:

„Z ministerstva obrany chodil jeden

Důstojníci 30. pěšího pluku vychází ze svých obsazených kasáren, aby položili věnec u pomníku padlých třicátníků. Březen 1939. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Poslední velitel československé posádky plukovník Bohuslav Závada při projevu u pomníku padlých třicátníků v Jungmannových sadech. Březen 1939. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

rozkaz za druhým. Jak se chovat vůči německé armádě, jak předávat materiály a kolika podpisy německých důstojníků a jakých hodnotností to musí být potvrzeno. Úřední šiml na kvadrát. Němci to samozřejmě ignorovali. Nic nepočítali, nic nekontrolovali a podepsali všechno, co jsme jim předložili.

Nebyl jsem u pluku dost dlouho, abych znal záložníky, pocházející většinou z okolních vesnic, když jednoho dne ke mně přišel výkonný rotmistr eskadrony a mluvil velmi rozpačitě. Proč prý máme předávat Němcům naše mladé, dobré koně, když to stejně nekontrolují, a tak proč bychom je nevyměnili za podřadný koňský materiál, který mají naši zemědělci. U zadní brány stráž nestavíme, a tak sedlák může přijet se svým spřežením, přepřáhnout naše mladé koně a my

předáme Němcům utahané herky sedláků. Okamžitě jsem souhlasil, ale nařídil mimořádnou opatrnost. Druhý den stojím u brány a pozoruji, jak omlazujeme selská spřežení...“

Boj nekončí

Vojenské objekty bývalé československé armády byly definitivně vyklizeny a předány k 31.7.1939. Toho dne si praporčík 30. pěšího pluku František Nohejl odnesl z kasáren československou vlajku i s žerdí doufaje, že to nebude tak dlouho trvat a znovu ji v osvobozeném státě vyvěsí. Mnozí vojáci vysokomýtské posádky však nechtěli nečinně čekat a sami se pustili do boje. Menší část z nich odešla do ciziny, zbytek se zapojil do domácí ilegální odbojové činnosti... a mnozí z nich položili za vlast své životy.

Jiří Junek

Po obsazení posádky byly Němci odvázeny věci, které se jim dle jejich uvážení mohli hodit v dalším válečném tažení. Zda to platilo i o tomto žebříňáku za německým velitelským vozem, nevíme. Březen/duben 1939. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Většina věcí byla odvážena na nádraží a odsud dále vlaky do Německa. Březen/duben 1939. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

PRVNÍ PADLÝ

Útokem hitlerovského Německa na Polsko 1. září 1939 vypukla II. světová válka. V té době bylo v Polsku již mnoho československých vojáků, kteří se chtěli zapojit do bojů. Poláci měli především zájem o naše piloty. Jedním z nich byl i nadporučík pěchoty Štěpán Kurka, který před válkou sloužil ve Vysokém Mýtu u 30. pěšího pluku ve funkci plukovního polního letectvého pozorovatele.

Štěpán Kurka byl do Vysokého Mýta přidělen v červenci roku 1934 poté, co absolvoval vojenskou akademii v Hranicích. Důležitý byl pro něho rok 1936, kdy byl přijat do kurzu pro letectvé pozorovatele u letectvého vojenského učiliště v Prostějově. Zde získané dovednosti rozšířil roční službou letectvého pozorovatele pěchoty u 7. letky letectvého pluku 2 v Olomouci. S touto kvalifikací se pak vrátil ke svému 30. pěšímu pluku do Vysokého Mýta.

Po vyhlášení protektorátu Čechy a Morava vedly kroky mladého a svobodného důstojníka zákonitě do ciziny, kde by se uplatnil v očekávaných bojích proti Němcům. Počátkem srpna 1939 překročil slovensko-polské hranice v oblasti Vysokých Tater. V Polsku se ihned přihlásil k letectvu, a tak jako ostatní Čechoslováci byl odeslán do Berlína, kde působil v „Centrum Wyszkolenia Oficerów Lotnictwa Polskiego“. 2. září 1939 na letišti v Dęblinu podnikla těžký nálet německá Luftwaffe. Němcům se podařilo zničit velkou část techniky ještě na zemi. Mezi troskami letadel a hořícími hangáry našlo smrt několik letců. Byl mezi nimi i Štěpán Kurka, jak o tom svědčí osobní list č. 1786, vydaný tvořící se československou armádou v Polsku. Nadporučík Štěpán Kurka, pohřbený se svými druhy por. Rousem a por. Sandorem v Dęblinu, se tak stal první obětí druhé světové války mezi vysokomýtskými důstojníky i československými vojáky v zahraničí.

Jiří Junek

Nadporučík Štěpán Kurka na předválečném snímku. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

VÍTE, ŽE...

...se v prvních měsících okupace říkalo německým vojákům berušky? • Jedna z prvních vyhlásek, kterou vydali Němci po okupaci města vyžadovala okamžitě odevzdání zbraní a výbušnin? Sběrna těchto předmětů byla na radnici v kanceláři číslo 11. • Definitivně od 23. března 1939 bylo plukovní velitelství německé armády umístěno do budovy První záložny (dnes Česká spořitelna)? • Major Alexandr Leschke, který jako první se svojí jednotkou obsadil 16. března 1939 Vysoké Mýto zemřel 7. prosince 1942 v Lipsku pravděpodobně na následky zranění? Účastnil se operace Barbarossa (napadení Sovětského svazu) i dalších bojů na východě. • Jeho nadřízený, velitel 71. motorizovaného pluku plukovník Waltr von Boltentern nedopadl o mnoho lépe? Válku sice přežil, ale po jejím skončení byl předán Rusům. Zemřel v sovětském zajateckém táboře Volkovo 19. ledna 1952 ve věku 62 let.

VYSOKOMÝTSKÁ POSÁDKA V PROTEKTORÁTU

Československá

Po 15. respektive 16. březnu 1939 se posádka a její vybavení předává Němcům. Vojáci z povolání postupně odcházejí do civilu. Ti poslední předají kasárenské objekty německé správě 31. července 1939.

Vládní vojsko

Se souhlasem nacistických orgánů bylo z rozhodnutí protektorátní vlády 25. července 1939 ustaveno vládní vojsko Protektorátu Čechy a Morava, jehož náplní mělo být udržení vnitřní bezpečnosti a pořádku. Celkem bylo na území protektorátu zřízeno 12 praporů podřízených třem územním

inspektorátům, které sídlily v Praze, Hradci Králové a Brně. Každý prapor o síle 480 – 540 mužů měl čtyři roty – 1. pěší, 2. cyklistickou, 3. jezdeckou a 4. technickou s ženijní, spojovací, pomocnou a hudební četou.

Při vzniku vládního vojska bylo rozhodnuto, že jeho 9. prapor bude sídlit ve Vysokém Mýtě a bude spadat pod územní inspektorát v Brně. Skutečně se tak stalo a prapor našel svůj domov v kasárnách bývalého pěšího pluku 30, jezdecká rota pak v kasárnách bývalého jezdeckého pluku 9. Velitelem praporu byl plukovník Gustav Viktorin. Vedle chabého výcviku byla hlavním předmětem činnosti vojáku

strážní služba, zejména obchůzky po tratích a hlídání nádražních budov. Ve Vysokém Mýtě z toho důvodu koloval vtip, že vladaři mají přezdívku potratí. Ale abychom vladařům nekrivdili, minimálně jejich praporeční hudba měla velký význam pro posílení národního ducha v potměšile protektorátní době. V roce 1941 dokonce kapelník hudby 9. praporu nadporučík Antonín Dražil spojil hudby 9. a 11. praporu (Kostelec nad Orlicí), díky čemuž mohl sestavit symfonické těleso. S ním pak nacvičil Smetanovu *Mou vlast*, se kterou posléze v květnu 1941 podnikl velmi úspěšné turné po východních Čechách.

Na podzim roku 1941 bylo při 9. praporu zřízeno automobilové učiliště, které sídlilo v kasárnách jezdecké roty, tedy v kasárnách bývalého jezdeckého pluku 9 na nároží dnešních ulic Husova a generála Svatoně.

Jako ostatní prapory vládního vojska byl i vysokomýtský 9. prapor v květnu roku 1944 odeslán v síle 22 důstojníků a 421 mužů do Itálie. Vojáci nastoupili do speciálního vlaku 25. května ve dvě hodiny odpoledne. Po čtyřdenní cestě vlak zastavil 28. května v půl páté ráno v oblasti Piemontu ve městě Savigliano (55 km jižně od Turína). V Itálii prapor zůstal až do konce války avrátil se jako součást československého zahraničního vojska. Kasárny ve Vysokém Mýtě tak osiřely. Zůstaly tu jen zhruba dvě desítky vladařů, kteří se starali o administrativní záležitosti praporu a o jeho spojení s domovem. V této době pravděpodobně došlo k opuštění kasáren bývalého 30. pěšího pluku v Jiráskově ulici a od této doby se zázemí zbytku vládního vojska ve Vysokém Mýtě nachází v kasárnách bývalého jezdeckého pluku 9 při cestě na Litomyšl.

V březnu 1945 byli místní vladaři zařazeni do pracovních skupin, které mimo jiné pracovaly na budování protitankových zátarasů. V květnových dnech se vládní vojáci přidali k revolučním gardám a aktivně se zapojili do bojů s ustupující německou armádou.

Německá

První oddíl wehrmachtu přichází do Vysokého Mýta 16. března 1939. Jedná se o část 71. motorizovaného pluku. Vojáci jsou nejdříve ubytováni po školách a hostincích a kasárenské objekty pouze stráží. Další části 71. pluku přijíždějí do města 20. a 22. března. 27. března se německá posádka rozrůstá o 116 mužů tzv. Kraftstofskolone, kteří jsou ubytováni v sokolovně a asi o 42 mužů Schutzpolizei ubytovaných v sále na Střelnici. 31. března je Němci opuštěna dívčí škola a mužstvo se stěhuje do tzv. Nových jezdeckých kasáren (kasárna podél silnice na Luži za železniční tratí, dnes Tomil a hasiči). Na konci dubna německá armáda vysokomýtskou posádku opouští. Další působení německé armády ve Vysokém Mýtě je tak trochu záhadou. Nevíme totiž, jaké jednotky a proč zde byly umístěny a neznáme ani jejich termín příchodu či odchodu. Při následujícím popisu se tedy budeme pohybovat na hodně tenkém ledu a z části na poli domněnek. 24. září 1940 přijelo do Vysokého Mýta 160 německých vojáků. Nejsou však ubytováni v kasárnách, ale v sokolovně a v hospodářské škole. Během války se tu střídají menší či větší oddíly vojska, které mají především strážní charakter a jejich úkolem je například ostraha letiště.

Další jednotky se do Vysokého Mýta přesouvají v souvislosti s ustupující frontou. Wehrmacht se ubytovává v bývalých kasárnách 30. pěšího pluku v Jiráskově ulici, kde byla do svého odchodu do Itálie umístěna 1., 2. a 3. rota 9. praporu vládního vojska.

K posádce také neodmyslitelně patřilo rozsáhlé vojenské cvičiště na Hartech. To ale německé ani vládní vojsko zpočátku nevyužívalo, a tak bylo v červenci 1940 pronajato Družstvu pro chov dobytka, které zde zřídilo pastviště. Teprve později zde bylo zřízeno výcvikové letiště pro Hitlerjugend. V samotném závěru války, v dubnu 1945 tu vzniklo polní letiště pro různé jednotky Luftwaffe (o tom podrobněji na jiném místě).

DOMÁCÍ ODBOJ VE VYSOKÉM MÝTĚ

Vojenský

Protože bylo Vysoké Mýto silným posádkovým městem, logicky nejvíce jeho občanů se zapojilo do vojenského odboje. Ten byl zejména na začátku okupace reprezentován organizací s celoprotektorátní působností Obrana národa.

Budování ON ve Vysokém Mýtě se hned v březnu chopili velitel bývalé posádky plukovník Závada a příslušník bývalého 9. jezdeckého pluku major Kohout. Plukovník Tacl z Pardubic pověřil Závadu, aby vybudoval ON v okresech Vysoké Mýto, Litomyšl, Polička rovněž nazývanou pardubickým úsekem I. V okrese Vysoké Mýto zamýšlel Závada postavit pěší pluk o dvou nebo třech praporech. Major Kohout byl pověřen, aby postavil jezdecký oddíl složený z několika eskadron. Když se 30. 6. 1939 přestěhoval Bohuslav Závada do Hradce Králové, převzal velení I. pardubického úseku major Kohout.

Již koncem roku 1939 proniklo gestapo do sítě Obrany národa a postupně pozatýkalo většinu jejích vedoucích představitelů jak v ústředí, tak na úrovni krajů a okresů. Jen v oblasti spadající pod pardubické gestapo bylo během února 1940 zatčeno nejméně 34 osob. V této vlně byli z vysokomýtských důstojníků zatčeni plukovník ing. Bohuslav Závada, major Bohuslav Kohout, Karel Jansa, Bedřich Šnir, Pavel Šprync a Bohumil Tesárek. Zatčení byli odvezeni na pardubické gestapo a podrobeni brutálním výslechům. Pak následovalo věznění v Drážďanech, Lipsku, Gollnově u Štětína, Norimberku a v Berlíně. V lednu byli tyto důstojníci postaveni v Berlíně před německý lidový soud (Volksgerecht). Plk. Závada, mjr. Kohout, a škpt. Jansa byli odsouzeni k trestu smrti a popraveni v srpnu 1942 v Berlíně Plötzensee (na svoji smrt čekali osm měsíců).

Plně si vědomi vynalézavosti a brutality gestapa, a tím i smrtícího rizika, přišli noví bojovníci, aby se zapojili do ilegální činnosti. Cílem již nebylo budování podzemní armády, ale pomoc spojencům, komunikace s exilem a sabotáže. Přestože nové odbojové skupiny používaly již daleko přísnější konspirační pravidla, docházelo k vzrazení. Tak z vysokomýtských důstojníků byli gestapem v roce 1941 zatčeni štábní kapitán Jan Jičínský, major Josef Drahotský, praporčík Jan Koníř, v roce 1943 major Josef Charouz, major Sergej Bezuglij a štábní rotmistr František Větrovec a v roce 1944 major Ladislav Lakomý. Zatčení se vyhnuli v roce 1943 odchodem do ilegality podplukovník Josef Svatoň a poručík Josef Kábele. Jan Jičínský zemřel na následky tříletého věznění těsně po svém propuštění, Josef Drahotský byl umučen v koncentračním táboře Mauthausen, Jan Koníř byl ubit při výslechu gestapem, Josef Charouz umučen v koncentračním táboře Osvětim. Sergej Bezuglij a František Větrovec byli vězněni do konce války. Ladislav Lakomý zahynul v Malé pevnosti Terezín. Z důstojníků žijících v ilegality padl Josef Svatoň při přestěrcelce s gestapem v Pasekách u Proseče dne 1. listopadu 1944. Josef Kábele se dožil konce války mezi partyzány.

Plukovník Bohuslav Závada (9. ledna 1890 – 26. srpna 1942), snímek z 2. pol. 30. let, foto: Jan Popelka, (RMVM).

Major Bohuslav Kohout (5. prosince 1896 – 26. srpna 1942) snímek z 2. pol. 30. let, foto: Jan Popelka, (RMVM).

Sokolový

Okupanti se nezaměřili jen na boj s ilegálními organizacemi, ale i s těmi subjekty, které skýtal potenciál aktivního odporu. Okupační moc tak měla obavy z vlivu Československé obce sokolské. Té už byla sice 12. dubna 1941 úředně zastavena činnost, ale k rozhodujícímu zásahu proti Sokolu se rozhodl až sám Heydrich. 8. října 1941 podepsal příkaz k jeho rozpuštění. Ve stejný den zatýká gestapo vysokomýtské sokoly. Jsou zatčeni: dlouholetý náčelník Sokola, místní obchodník a poslední starosta města František Nimshaus, ředitel gymnázia Josef Kolář, náčelník Sokola Josef Svoboda, profesor gymnázia Jaroslav Remeš, odborný učitel Albert Gottwald a další. František Nimshaus byl 18. února 1942 nelidsky ubit v koncentračním táboře Osvětim. O měsíc později byl tamtéž umučen Josef Kolář. Z dvaceti zatčených sokolů se deset nevrátilo. Majetek jednoty byl zabaven, sokolovna zabrána vojskem, archiv vyplněn.

František Nimshaus (9. listopadu 1880 – 18. února 1943), snímek z 2. pol. 30. let, foto: Jan Popelka, (RMVM).

Studentský

Levicově zaměření studenti vysokomýtského gymnázia založili již před válkou časopis Mladá kultura a později politickou skupinu Kulturní kroužek. Po okupaci vstoupila celá skupina do ilegality. Později bylo její snahou navázat kontakt s ilegální komunistickou stranou. To se také stalo a skupina byla spojena s choceňskou organizací KSČ. Vedle tajných schůzek a dalších činností se studenti zapojili do letákových akcí. V druhé polovině roku 1941 dochází k částečnému vyzrazení choceňské skupiny, ale sebevraždou jejího člena Sychry na pardubickém gestapu se německá mašinerie na chvíli zadrhne. 16. března 1942 je však přímo na gymnáziu zatčen student Jiří Svoboda. 27. března pak Miloslav Svoboda i další studenti. Celá skupina je převezena do Terezína, Drážďan a nakonec končí před Lidovým soudem v Berlíně. V prosinci 1942 je vynesena rozsudek – trest smrti. Ten je

Přehlídka vojáků 9. praporu vládního vojska. Dvůr kasáren bývalého 30. pěšího pluku v Jiráskově ulici. Mezi lety 1939 – 1944. Foto: neznámý autor, (soukromý archiv pí Sodomková).

Vojenská hudba 9. praporu vládního vojska. 1944. Foto: Jan Popelka, (soukromý archiv pí Sodomková).

Přísaha – možná Hitlerjugend - na dvoře kasáren 9. praporu vládního vojska v Jiráskově ulici (dříve kasárny 30. pěšího pluku). Mezi lety 1940 – 1945, asi nejpravděpodobnější je zima přelomu let 44/45. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Příslušníci německého wehrmachtu - na dvoře kasáren 9. praporu vládní vojska v Jiráskově ulici (dříve kasárny 30. pěšího pluku). Mezi lety 1940 – 1945, asi nejpravděpodobnější je zima přelomu let 44/45. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

proveden po více než 90 dnech trýznivého čekání. Další soudy probíhají obdobně. Popravení jsou tito mladí lidé: Miroslav Ell, Bohuslav Bárta, Jaroslav Vodička, Jaroslav Šafka, Jaroslav Jelínek, Adolf Faltejsek, Jiří Svoboda, Miloslav Svoboda. Šest dalších je odsouzeno k mnohaletým žalářům.

Jiří Svoboda (31. října 1923 – 16. dubna 1943)

Miloslav Svoboda (28. srpna 1923 – 16. dubna 1943)

Partyzánský

V lednu 1945 byla vysazena na Choceňsko sovětská zpravodajská skupina majora Krylova, což bylo krycí jméno rozvědky Borise Petroviče Charitonova. Přes svoji původní výzvednou činnost se okolo Krylova utvořila partyzánská skupina. Na tomto místě asi není nutné rozebírat, co je v souvislosti s touto skupinou pravda, a co memoárová propagandistická fikce. Shrňme jen fakta. V noci z 30. dubna na 1. května 1945 podnikla skupina nezdarený útok na choceňské letiště. Při přepadu byl německou stráží zabít sovětský poručík Alexandr Jefremovič Bogdanov. Partyzáni ho z místa střetu odnesli a pohřbili v lesích nad obcí Sruby. Úspěšnější byla skupina 2. května. Tehdy zaútočila na vysokomýtské letiště a měla zničit pět pravděpodobně průzkumných letadel. O zásobování jednotky potravinami se měla mít jiné starat pekárna Josefa Smékala.

Radovan Kohout,
Jiří Junek

Boris Petrovič Charitonov na snímku z roku 1944.

ÚTĚK PŘED GESTAPEM

Jak dramatické okamžiky prožívali odbojáři a jak se unikalo před gestapem, popsal ve svých vzpomínkách blízký spolupracovník generála Svatoně poručík Josef Kábele:

„6. III. 1943 dopoledne přijela skupina gestapa do Vysokého Mýta a na přihlašovací úřadě v kartotéce hledali pod písmenem V a N. Když hledaná jména nenašli, odejeli po návštěvě u polic. inspekt. Hradila zase do České Třebové a Pardubic. Odpoledne se zase vrátili do Vysokého Mýta. Od por. Suchánka z Brandýsa jsem byl již ráno informován o zatýkání v České Třebové a o tom, že ve Vysokém Mýtě hledali naše krycí jména, jak mne informoval čet. stráž. Víšek. Odebral jsem se proto za pplk. Svatoně a po vylíčení celé situace jsem jej požádal, aby ihned odešel z domova, já sám jsem se vrátil do budovy živnostenské školy. Tam setkal jsem se s gestapákem Prausem, který mne neznaje tázal se – kde by našel učitele Kábeleho – poslal jsem jej do prvního poschodí a sám jsem vběhl do své třídy v přízemí a pustil žáky domů a sám jsem zadem uprchl. Skryl jsem se v dílně hodináře Mauera, kde jsem mu až do setmění zapisoval účetní knihy. Pak odebral jsem se k domu, ve kterém bydlel pplk. Svatoň, ale dům byl již hlídán, prošel jsem tedy až k mému domovu, podívat se, jak to tam vypadá, tam stála hlídka dvou mužů. Nezbylo mi nic jiného, než podívat se na hřbitov, kde jsme se obvykle scházeli. Tam jsem též pplk. Svatoně našel, již mne čekal. Poněvadž ani Svatoň ani já jsme zbraně nenosili s sebou, musel jsem ještě do svého úkrytu, abych zbraně donesl. Donesené zbraně ukryli jsme na vysokomýtském hřbitově a sami odešli do hájovny Luh u Brandýsa nad Orlicí. Odtud vyzvali jsme všechny vedoucí skupin, aby ihned opustili své domovy. Por. Suchánka jsme vyzvali přímo k odchodu, ten však odmítl a slíbil, že přijde, až bude jeho právě zemřelá dcerka pochována. Pohřeb konal se dne 6. III. 1943 ve 3 hod. odpoledne, ale por. Suchánek se na smlouvanou schůzku nedostavil, došel jsem proto za ním k novému jednání. Suchánek však odchod přímo kategoricky odmítl se zdůvodněním, že svoji rodinu nebude vydávat v nebezpečí. Ujednal jsem si se Suchánkem schůzku na druhý den, měl jsem úmysl, po dohodě se Svatoněm, Suchánka zastřelí v případě, že odchod odmítne. Suchánek však na schůzku nepřišel, šel jsem proto za ním do Brandýsa a tam jsem se dozvěděl, že byl krátce před mým příchodem zatčen gestapem.“

KOLABORANTI – I TAKOVÍ JSME BYLI

Árijská pracovní fronta

Pomineme-li kolaborantské či Němci tolerované organizace s působností po celém protektorátu, jako byly Národní souručenství, Kuratorium pro výchovu mládeže či fašistický spolek Vlajka, byla regionálním specifíkem východních Čech skutečně odporná Árijská pracovní fronta. ÁPF vznikla v listopadu 1939 v Hradci Králové z iniciativy Bedřicha Opletala ze Sezemic u Pardubic. Ten navázal čilé styky s hradeckým a pardubickým gestapem a také s agenty bezpečnostní služby. ÁPF se svým programem a totální oddaností fašismu se řadí k pěti nejnebezpečnějším českým kolaborantským skupinám. Členská základna, většinou z deklasovaných společenských vrstev, nebyla příliš početná. Její stav se odhaduje cca na 500 mužů. Část dochovaných členských seznamů pro okres Vysoké Mýto je smutným dokladem pochmurné protektorátní doby. Členové se na listinách svým podpisem přihlásili k této přísaze: „Přisahám svojí ctí i svým životem naprostou poslušnost a věrnost svému jedinému Vůdci Adolfu Hitlerovi. V případě zrady nechť mne hnuť trestá všemi prostředky.“ Vedle Židů, bolševiků a jiných byl nejčastějším terčem útoků ze strany ÁPF bývalý prezident Edvard Beneš. Věc došla dokonce k takové absurditě, že 27. června 1942 bylo ve Vysokém Mýtě podáno ÁPF trestní oznámení

POSLEDNÍ BOJ PLUKOVNÍKA SVATONĚ

Plukovník Josef Svatoň (8. března 1896 – 1. listopadu 1943) snímek z počátku 40. let. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

O posledních okamžicích plukovníka Svatoně je v kronice obce Paseky napsáno následující:

„1. listopad 1944 ukázal, jak Němci krutě trestají touhu lidu po svobodě. Za časného jitra byl domek hajného J. Ehrenbergera obklíčen osmi gestapáky, provázenými zástupcem četnické stanice v Proseči strážmistrem Protivínským. Sem vedla stopa odboje, neboť v domku se skrývali podplukovník Josef Svatoň a Eduard Soška, kteří měli vedoucí úlohu v odboji na Prosečsku. Ve chvíli, kdy gestapáci chtěli vniknout do podkroví, nastala přestřelka. Svatoň neustálou střelbou z armádní pistole bránil Němcům vniknout na půdu. Poté tam Němci vhodili dýmohňice, takže oba ukrytí byli nuceni uprchnout. Gestapáci předpokládali, že uprchlíci se budou snažit dostat do lesa, který ležel východním směrem, a zde je chtěli dopadnout. Taktika Svatoně a Sošky byla poněkud odlišná. Jsouce ozbrojeni pouze pistolí, vyskočili malým okénkem do dvorka a přes dřevník přelezli plot, aby se dostali na silnici. Soška oblečený ve světlém balonovém plášti přeběhl silnici a vběhl na otevřené pole, odkud bylo možno nejkratší cestou dosáhnout lesa. Kulometné hnízdo zpozorovalo světlu skvrnu, a tak byl zasažen Svatoň a po něm i Soška, běžící vpředu a snažící se ještě kamarádovi pomoci. Mrtvá těla obou vlastenců byla pak odvezena v dřevěných bednách, jež musel opatřit obecní úřad.“

„proti zločinci Edvardu Benešovi, t.č. v Londýně...“ Oznamovatelé mu mimo jiné kladli za vinu: „zosnování intrik a atentátu proti českým politikům: Dr. Karlu Kramářovi, Rastislavu Štefáníkovi, Dr. Aloisu Rašínovi, Dr. Antonínu Švehlovi, poslanci Josefu Durichovi, za přičinění sebevraždy ministra Bradáče... dále zosnování atentátu proti cizím státníkům např.: Jeho excelenci předsedovi B. Mussolinimu, maršálu Pilsudskému, francouzskému prezidentovi Doumergueovi, srbskému králi Aleandrovi atd...“ Věc neuvěřitelná a hraničící se šílenstvím, ale bohužel skutečná.

Byl to pěkný Lupínek

Ztělesněním kolaborace ve Vysokém Mýtě byl ředitel Průmyslové banky a předseda Národního souručenství ve vysokomýtském okrese František Lupínek. Jeho germanofilie překročila únosnou mez a nebetyčné podlézání Němcům bylo pověstné. Zdravení vztýčenou pravicí a účast na všech projevech loajality říši přineslo své ovoce. 16. srpna 1941 bylo okupanty sesazeno celé městské zastupitelstvo v čele se starostou Nimshausem. Místo něho byla dosazena osmičlenná správní komise. Do jejího čela si Němci vybrali Františka Lupínka. Vedle úřadu mu však kolaborace vynesla hlubokou nenávist místních občanů. Ti ho přezdívali von Leipinek, nebo von Kodlubna. Později koloval i vtíp: „Víte, kdy

SMRT GENÁRALA ZMEKA – MSTA VŮDCE SS HIMMLERA

Mimořádným zjevem předválečné vysokomýtské posádky byl brigádní generál Josef Zmek. Bezesporu to bylo jeho výjimečným vzhledem, kdy bradu, zjizvenou ranami z první války, krášlil mohutný vous. Hlavně to však bylo jeho bohatou vojenskou zkušeností v řadách československých legií v Rusku i pozdějším angažmá v naší armádě. Od října 1932 do října 1934 byl velitelem 8. pěší brigády, která měla sídlo ve Vysokém Mýtě. Poté působil na ministerstvu obrany a od roku 1937 byl velitelem 14. pěší divize, a to včetně mobilizace v roce 1938. Bylo zřejmé, že po okupaci se tento vlastenec, legionář a výborný voják zapojí do odboje proti Němcům. Skutečně se tak stalo. Brzy se však dostal do hledáčku gestapa, ale jeho zájem o generála byl jiný, než bychom čekali. Tento podivuhodný příběh popsal Eduard Stehlik s Ivanem Lachem ve své knize Vlast a čest byly jim dražší nežli život:

„Dne 7. 3. 1940 byl zatčen, ovšem nikoliv kvůli své rozsáhlé odbojové činnosti. V listopadu 1939 se dostavil na policejní stanici v Liegnitz hauptmann Martin Becker a učinil zde písemné udání, že bývalý brigádní

generál Josef Zmek je vinen, že jako nadporučík bývalého 7. čs. střeleckého pluku nechal ve dnech 30. 6. a 1. 7. 1918 v Kansku na Sibiři zastřelit několik německých válečných zajatců. Z dochovaných dokumentů gestapo zjistilo, že 30. 6. 1918 byli v Kansku skutečně zastřeleni Fritz Selig a Erich Stroisch (pro pokus o útěk) a o den později Paul Metzner, Ludwig Burk a Hermann Hanke (pro pokus vzpoury). Protože tehdy Josef Zmek jako mladý nadporučík vykonával funkci velitele kanské posádky, učinili jej Němci s odstupem 22 let za celou záležitost osobně zodpovědným, a to přestože se nepodařilo prokázat, že to byl právě on, kdo vydal příslušné rozkazy. Jelikož se ani za této situace nepodařilo nalézt vhodný „paragraf“, dle kterého by mohl být generál Josef Zmek odsouzen, říšský vůdce SS Heinrich Himmler jej 25. 9. 1940 osobně nařídil odeslat do koncentračního tábora Sachsenhausen. Formálně na 15 let, ovšem s poznámkou „návrh nežádoucí“ (fakticky jiná forma rozsudku smrti). Brigádní generál Josef Zmek ve středu 8. července 1942 zemřel za dosud nevyjasněných okolností.“

Velitel 8. pěší brigády brigádní generál Josef Zmek při přehlídce vojska na vysokomýtském náměstí. 27. 6. 1933. Foto: František Khyň, (RMVM).

bude po válce? Až opadá všechno listí z lip na náměstí a zůstane tam viset jen jeden Lupínek“.

Lidový hněv se koncem války už nemohl dočkat potrestání Lupínka. Již 27. dubna 1945 mu někdo zaslal jeho vlastní úmrtní oznámení. Ovšem Lupínekova pružná páteř byla pružnější než pružina. Když 6. května odchází Ludvík Hejhal a tajemník Stírský vyjednávati s velitelem německé posádky, chce se k nim František Lupínek přidat. Snad když byl s díky odmítnut, tak mu konečně došlo, že je definitivně konec.

Sami jsme se udávali

Okupanti byli schopni drakonicky trestat za malé přečiny, jako byl poslech zahraničního rozhlasu, schvalování

atentátu či uchovávání protiněmeckých letáků. Bohužel, udání o těchto přestupcích mnohdy přišla od Čechů, nebyla učiněna při krutých výsleších, ale pravděpodobně z jakési lidské zloby a zbabělosti. Takovým byl i případ Josefa Neumana – štábního rotmistra vládního vojska. Nevíme proč, ale toho udal vysokomýtský natěrač Jan Přibíl za poslech zahraničního rozhlasu a uchovávání zbraní. Gestapo zatkl Neumana 8.12. 1942 a později i celou jeho rodinu. Po krutém vyšetřování na gestapu v Pardubicích byl odvezen do Terezína, odtud do koncentračního tábora Birkenau. Jeho utrpení bylo ukončeno 16. března 1943 v Osvětimi, kde byl bez soudu popraven.

Němcům nebyl mnoho platný...

Ne snad přímo kolaborant, ale Němcům více než loajální byl i velitel vysokomýtského 9. praporu vládního vojska Gustav Viktorin. Zatímco některé prapory vládního vojska měly za velitele skutečné vlastence, byl tento plukovník jezdeckta, absolvent Vídeňské vysoké jezddecké školy a důstojník, pamatující službu v rakouské armádě, pravým opakem. Být československý důstojník a před okupací velitel 10. jezddeckého pluku v Mukačevu, žádným vlastencem rozhodně nebyl, a měl naopak sklonky ke germanofilii. Nicméně jak ve své knize o vládním vojsku píše Jindřich Marek: „Jinak však byl nacistům málo k užítku, protože se o prapor téměř nestaral a celé dny se jen projížděl na koni.“ Po válce byl potrestán degradací a ztrátou majetku.

Jiří Junek

Josef Neuman (6. dubna 1898 - 16. března 1942) Foto: J. Lukeš, (RMVM)

NÁŠ TICHÝ ODPOR

Od samého počátku německá okupační správa bedlivě sledovala chování českého obyvatelstva ve dnech významných výročí. První zkouška loajality a postoje k říši přišla pochopitelně 28. října 1939. Byly zakázány jakékoliv schůzky, zábavy, proslovy ap. Na malých městech v ten den nedošlo k otevřeným protestům jako v Praze, ale i tak si mnozí našli svůj způsob, jak vyjádřit nelibost s německými okupanty. Ve Vysokém Mýtě prošlo 40 svátečních oblečených dělníků od firmy Sodomka, na hlavách měli čepice tzv. Masaryčky.

Urcitý druh odporu dávali veřejně najevo lidé i jinou formou. Obecně známé jsou projevy nesouhlasu při promítání filmových týdeníků v kině. Při snímčích německé armády či projevech nacistických pohlavárů se hlasitě kašlalo či soupalo nohama. Nicméně ani takovéto banality neunikly pozornosti okupantů a oni je nenechávali bez odezvy. Jeden z takových incidentů se odehrál v nedaleké Skutči. Bohužel, skončil dost nešťastně a lidé pocítili, že okupační správa je odhodlána proti těmto projevům zakročit s tvrdostí sobě vlastní.

Jděte se s tím vys...

Při promítání žurnálu 25. prosince 1939 ve skutečném biografu došlo pravděpodobně ze strany obecenstva k hlasitým projevům nevole s děním na plátně. Uváděč Miloš Ostadál upozornil tlampačem diváky, aby při promítání žurnálu zachovali klid. Na to se ozval Karel Růžička z vagonové čtvrti, který, snad v podnapilém stavu, hlasitě vykřikl: „Jděte se s tím vysrat.“ Přítomní policejní strážníci Růžičku předvedli na policejní stanici, kde byl důrazně napomenut a zakázán mu návrat do biografu. Následující den byl Růžička předvolán k městskému policejnímu úřadu ve Skutči, kde mu policejní revizor Jaroslav Leopold udělil ústní důtku a poučil ho o chování ve veřejných místnostech. Tato shovívavost místní policie však někomu musela vadit. Došlo asi k udání a Karel Růžička byl 16. ledna 1940 zatčen a odvezen gestapem do Pardubic a následně do trestnice v Praze na Pankráci. Městský úřad celou událost dodatečně hlásil v březnu na okresní úřad ve Vysokém Mýtě. Událost měla i neblahé důsledky pro policejního revizora Jaroslava Leopolda, který byl dočasně zbaven služby s odůvodněním, že nezavedl proti Růžičkovi písemný protokol.

Protectorátní humor

Typicky českou zbraní je humor. V období protektorátu kolovala celá řada vtípků, reagujících na současnou politickou situaci. V rukopisných vzpomínkách na protektorát ve Vysokém Mýtě od neznámého autora jich nalezneme nepřeborné množství. Tak alespoň čtyři z nich:

Hádá se Hitler s Mussolinim, který národ je kulturnější. Každý hájí svůj. Vzali na poradu Háchu, coby právníka. Ten odpověděl: Ten ani ten, nýbrž my Češi. Na dotaz jak to, odpovídá: Němci byli tak zaostalí, že museli Čechům vysoké školy zavřít, aby nás dohlonili.

Povídá německá slepička české: Paní kolegyně, proč račte nést nyní tak malá vajččka? Sieg heil! Tázaná s úsměškem odpovídá: Copak si budu pro Adolfa rozťahovat prdel? Hajzlík!

Hitler žádá Mussoliniho o nějaká letadla. Mussolini odpovídá, že nemá, že jich hodně ztratil v Habeši. Obrátí se tedy na Jožku Stalina (jedná se o vtíp před napadením Sovětského svazu v roce 1941 - pozn.aut.). Ten se vmlouvá, že jich hodně ztratil ve Finsku. Obrátí se tedy na své nejlepší spojence Slováky. Tiso ochotně přikývnul a ptá se: Kolik jich náš vůdce potřebuje? Jedno, dvě, nebo všechny tři? A letců máme dost velkomožný páňko. Diví se Hitler a ptá se, kde mají ty letce? Odpoví Tiso: Okolo Trenčína jich máme, letují hrnce.

Víte, že Němci mají novou zbraň V8? Je to nočník s pancéřovým dnem. To, aby to neprosrali.

Jiří Junek

VÁLEČNÁ VÝROBA VE VYSOKÉM MÝTĚ

Ať se nám to líbí, nebo ne, bylo celé hospodářství protektorátu podřízeno válečnému úsilí a potřebám Třetí říše. Nejinak tomu bylo ve Vysokém Mýtě. I zde se musely místní firmy zapojit do válečné mašinerie a svou produkci tak nepřímo (samozřejmě nuceně) podpořit cíle nacistického Německa. Na druhé straně to byly právě tyto firmy a jejich majitelé, kteří zachránili mnoho spoluobčanů před nasazením na nucené práce do říše. Majitelé firem také pomáhali rodinám vězněných odbojářů, či se na odboji přímo podíleli.

Ve stručnosti si přiblížíme, čím byly pověřeny dvě největší vysokomýtské firmy.

Firma Stratílek - letecká výroba

Významná vysokomýtská továrna Stratílek, založená v roce 1899, jež se specializovala výhradně na hasičskou techniku, byla od roku 1943 až do osvobození nucena produkovat také trupy kurýrních a průzkumných letadel Fi 156 Storch. Celkem firma zhotovila 137 kompletů a finální montáž letadel probíhala v choceňské firmě Mráz. V rámci válečné výroby byly konstruovány také letecké kontejnery Dobbas, které sloužily pro přepravu objemných nákladů a byly zavěšovány pod centropoplán vícemotorových typů letadel.

Firma Sodomka - sanitky, dílenské vozy, ale ne pojízdné plynové komory

V roce 1996 vydalo nakladatelství Atlantis knihu Stvořitelé světa pokračující, v níž její autor Zdeněk Urbánek obviňuje firmu Sodomka z výroby speciálně upravených nákladních automobilů, kde výfuk nevedl ven, ale do uzavřeného nákladního prostoru s určením pro vraždění Židů. Bylo tomu skutečně tak? Nebo šlo pouze o překroucení faktů a k nespravedlivému obvinění vysokomýtských pracovníků, jež jsou v publikaci dosti nevybíravě osočováni?

Předchůdcem plynových komor, umístěných v budovách vyhlazovacích táborů Třetí říše, byly pojízdné plynové komory v nákladních automobilech. Poprvé byly použity na polském území již v roce 1939 a umírali v nich mentálně postižení. Automobil měl vzduchotěsnou skříňovou nástavbu, do níž při zapnutí motoru vedly potrubím výfukové plyny. Oběti byly obvykle uspany a udušeny, zatímco je plynový vůz převážel k připravenému místu, určenému pro hromadné pohřbívání.

V Spolkovém archivu (Bundesarchiv), sídlícím v německém městě Koblenz, jsou uloženy dokumenty z června 1942, které se týkají technických změn již existujících vozidel pro tento účel a také výroby dalších. Jsou to jediné známé materiály, v nichž je v této souvislosti zmiňována vysokomýtská karosárna.

Od prosince 1941 byly používány v polském Chelmu tři plynové vozy,

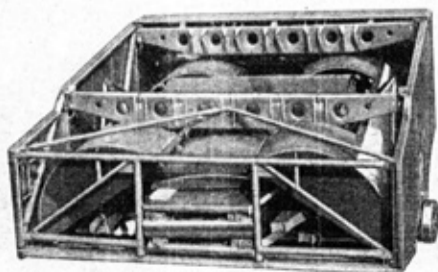
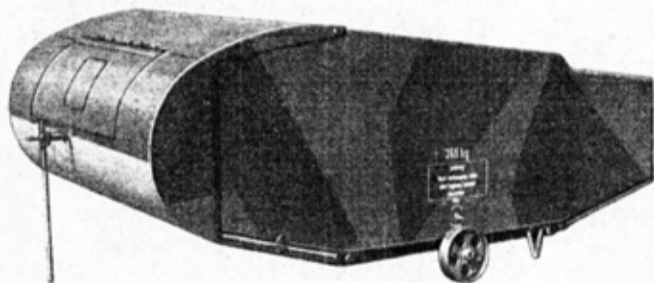
ve kterých během půl roku zahynulo téměř 100 000 lidí. Podle vzpomínek přeživších vězňů se do menšího z vozů vešlo asi 80 a do většího 100 osob. Právě v tomto vyhlazovacím táboře došlo u jednoho z automobilů k explozi, což podle závěrů vyšetřování souviselo s chybnou obsluhou. I tak byla ovšem požadována technická vylepšení - šlo o rychlejší proudění oxidu uhelnatého do místa s vězni, vyřešení problému rychlé koroze spojovací trubice mezi výfukem a nákladním prostorem, nevhodné zatížení vozidla, možnost rychlejšího a snazšího vyložení vozu výsuvným roštem, odstranění nevyužívaného pozorovacího okénka a ručního čištění vozu. Z odstavce, věnujícímu se osvětlovacím tělesům v interiéru, lze vyuit, k čemu byly vozy používány. Mluví se zde například o křiku „cestujících“, kteří se tlačí na dveře, pokud je ve voze tma. V dokumentech není nikde doslovně uvedeno, pro jaký účel automobily sloužily, a je zde dokonce poznámka, že některé záležitosti byly projednány z důvodu bezpečnosti předem.

Rekonstrukce a výroba 30 nových vozidel byla zadána firmě Gaubschat Fahrzeugwerke, jež ovšem nebyla schopná splnit všechny požadované změny, proto podepsaný SS-Obersturmbannführer Rauff navrhl pověřit vyhotovením jednoho vozu firmu Sodomka. Uvádí také: „...s ohledem na okolnosti počítáme u tohoto vozu s pozdějším vyhotovením. Bude později využíván nejenom jako vzor, ale také jako rezervní vůz. Pod dohledem se přestaví zbývající vozy jeden po druhém...“. Sodomkova karosárna byla nakonec shledána jako nevhodná „z důvodu zachování věci v tajnosti - česká firma v čistě české oblasti s českými zaměstnanci“. Ve Vysokém Mýtě tedy žádná vozidla pro tzv. konečné řešení židovské otázky nakonec zhotovena nebyla a technické záležitosti se řešily pouze se zmiňovanou firmou Gaubschat. V souvislosti se začleněním karosárny Sodomka do válečné výroby v průběhu 40. let, byly produkovány především sanitní vozy, dílenské automobily, autobusy, přívěsné a vlečné vozy.

Saně za 150 tisíc

Válečné výrobě nepodléhaly jen ty největší firmy, ale i daleko menší podniky. V Choceňské ulici, naproti Sodomkově továrně sídlila malá firma koláře Urbánka, známá výrobou maringotek či lyží. Když německá armáda tušila, že ruská zima bude tuhá a dlouhá, bylo nutné pro lepší mobilitu na východní frontě disponovat dostatečným množstvím zimních přepravních prostředků. 26. září 1941 tak kolář Urbánek dostal příkaz, aby okamžitě začal vyrábět saně. Musel zastavit veškerou civilní práci a věnovat se velké zakázce v celkové výši 150 000K.

Martin Štěpán, Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě

Letecké kontejnery Dobbas vyráběné u firmy Stratílek.

V letech 1936 až 1937 vznikla speciální karoserie na podvozku Walter PN na předvádění a zkoušení plynových masek pro akciovou Společnost Fatra Napajedla. Ne příliš vhodně zvolený propagační název „Pojízdná plynová komora“ byl v období po roce 1948 mylně interpretován tak, že během druhé světové války vyráběla firma Sodomka pro Třetí říši pojízdné plynové komory s využitím pro tzv. konečné řešení židovské otázky. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

V květnu 1943 byly u Sodomky zhotoveny tři velitelské vozy pro chorvatské vzdušné síly na podvozku Škoda 903. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Největší válečnou zakázkou vysokomýtské továrny bylo ve spolupráci s Akciovou společností, dříve Škodovými závody, zhotovení 318 sanitních vozů pro Chorvatsko, Maďarsko, Rumunsko a Slovensko. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

V první polovině 40. let zhotovila vysokomýtská továrna mnoho desítek nákladních automobilů na podvozcích Mercedes, Büssing, Ford nebo Škoda pro válečné účely. Jednalo se o pojízdné dílny, chladicí vozy, kuchyně nebo obyčejné valníky. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Pohled do dílny umístěné na voze Škoda. V případě potřeby bylo možné zařízení i vrchní nástavbu demontovat a z vozidla tak vytvořit univerzální valník. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

V JAKO VIKTORIA

V červenci 1941 byla nařazena akce psát všude velké „V“. To mělo znamenat Viktoria – vítězství a jednalo se o propagandu a vnučovanou víru okupantů, že Třetí říše bude úspěšná na všech frontách války a dosáhne konečného vítězství. „V“ tak bylo ve Vysokém Mýtě namalováno u vstupu do kasáren 9. praporu vládního vojska, na městských branách, psalo se na zahradní zdi, na ploty i na dlažbu ulic, na přední strany lokomotiv i na železniční vagony. Na základě připomínky měst-

ského úřadu byla vyzdobena plakátem všechna okna místních škol. Byly prodávány lístky s natištěným červeným a později modrým V do oken a výkladních skříní. Viktoria se dostalo i do názvu hlavního náměstí, to již neneslo označení Náměstí krále Otakara ale Viktoria platz. I to však bylo málo. Z hotelu Pošta na náměstí se stal hotel Viktoria a ulice Tůmova byla Viktoria Strasse.

Jiří Junek

Transparent nad Pražskou třídou s velkým V a propagandistickým heslem Německo vítězí za Evropu. 1941. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Označení Viktoria platz – nám. na rohu dnešního náměstí Přemysla Otakara II. a ulice Nerudovy. Tabulky byly ozdobeny chvojnám a růžemi. 1941. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Velké V na Pražské bráně; další menší je namalováno vpravo nad zemí. 1941. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

AŽ VLAJKY VLAJÍ

Městská rada musela občanstvu Vysokého Mýta vyhláškou ze dne 13.3.1941 připomenout, jak správně vyvěšovat vlajky. Již podle předchozího vládního nařízení z roku 1940 bylo stanoveno, že neexistuje samostatné vyvěšení protektorátní vlajky (tři stejně široké vodorovné pruhy- bílý, červený, modrý). Vyvěšena buď mohla být jen samotná vlajka říšská nebo vlajka protektorátní a vedle ní na čestném místě vpravo minimálně ve stejné velikosti opět vlajka říšská. Vyhláška končila jasně: „Jakmile bude vyhláškami nebo rozhlásem na vztýčení praporů a vlajek upozorněno, podotýkám, že vztýčení vlajek jest samozřejmou povinností obyvatelstva Protektorátu, plynoucí ze včlenění Protektorátu do Velkoněmecké říše.“

Jiří Junek

Říšská a protektorátní vlajka na budově okresního úřadu (dnes finanční úřad). Vlajky jsou svěšený na pól žerdi, proto by se např. mohlo jednat o období smrti říšského protektora R. Heydricha v roce 1942. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

ZATEMŇOVÁNÍ

Do života občanů pochopitelně vstupovaly i konkrétní mezinárodní události. 1. září 1939 napadlo Německo Polsko. Většina Čechů přivítala tuto zprávu s povděkem, neboť v ní viděla počátek konce německé okupace. 17.září bylo v souvislosti s válečnými událostmi nařazeno večerní zatemění oken. To bylo ještě dočasně 28. září odvoláno, ale od 25. října se stalo trvalou součástí protektorátního života. A týkalo se nejenom oken domů, ale i světlometů automobilů a cyklistických lamp.

Jiří Junek

Protektorátní cyklistický výlet – svítilny jsou řádně opatřeny stínidly. 1. pol. 40. let. Foto: neznámý autor, (RMVM)

JÍDLLO, OŠACENÍ, ZÁSOBOVÁNÍ

Již brzy po okupaci začaly na obyvatelstvo doléhat změny v hospodářství, které se podřizovalo potřebám říše. Tržní principy začaly být postupně odstraňovány a bylo přistoupeno na systém řízeného hospodářství. Na jeho zavádění reagovalo obyvatelstvo nejcitlivěji, neboť mělo ještě v živé paměti události před dvaceti lety. Lidé, kteří z důvodu tvoření zásob nakupovali ve velkém, ještě více destabilizovali zásobovací situaci.

Nakonec nezbylo, než zavést již v červenci 1939 omezený odběr potravin a od 1. října bylo vyhlášeno zavedení odběrních lístků na potraviny. Byly vydávány kmenové listy na odběr potravin obyvatelům. Do kmenového listu se zapsali členové rodin a podle zápisu v nich se pak vydávaly lístky

na chléb, poživatiny, cukr, mléko, vejce, maso i tabák. V novinách byly vyhlášovány spotřební dávky pro 1 osobu na týden. Úřední orgány vykonávaly nepřetržitě kontroly, zda není systém obcházen. Běžnou záležitostí bylo, že se příslušní úředníci dívali hospodyňkám do nákupních tašek, zda nesou zboží podle odběrních lístků.

Obyvatel se vzápětí citelně dotkla další omezení – zavedení šatek na textil a poukazů na obuv 15. prosince 1939. Ještě v předvečer tohoto opatření tak lidé vzali obchody s textilem doslova útokem.

A byla vydávána další nařízení a omezení. Od 25. prosince 1939 byl ztížen odběr vepřového masa. Živnostenské porážky se mohly konat jen na jatkách, kde se muselo hned

odevzdat sádlo (z 1q asi 4 kg) do sběrných tuků. Další omezení se týkalo například odběrů mléka. Mlékáři ho nemohli již libovolně odebrat z jakékoli obce. A neustále kontroly pokračovaly. Neznámý autor ve svých vzpomínkách na protektorát například uvádí: „25. května 1940. U řezníka Kusého při prohlídce nákupních tašek musely paní již zabalené maso z tašky vyndat, ti jej převázili a ptali se, co bylo za něj zapláceno. Jedna paní nevěděla a musela z penězky peníze vysypat a podle vrácených zjištění, kolik zaplatila. Byl snad pokutován řezník Beneš na náměstí, že prodal komusi více masa než měl.“

Pod přísnou kontrolou byl i chov domácích zvířat pro vlastní spotřebu. Vyhláškou městského úřadu bylo v roce 1940 oznámeno, že domácí porážky prasat se mohou konat jen v pondělí a v úterý. Ve středu se odevzdává sádlo sběrači (8 kg ze 100 kg). Přídělový systém se také dotkl majitelů hostinců a restaurací, v nichž bylo přesně vyměřeno čepování piva. Proto už v roce 1940 byly místní hostince otevřeny jen některé dny v týdnu.

Je pochopitelné, že se rozmáhal obchod pod rukou a to přesto, že za něj hrozily vysoké tresty.

Jiří Junek

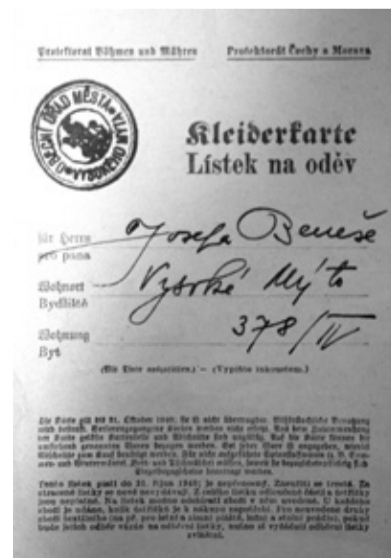
Tuto fotografii věnovala paní Tučková, dcera později Němci vězněného poručíka Tesárka. Napsala k ní tuto popisku: S cukrářem panem Hejhaem, kdy tatka musel již odložit uniformu. Pan Hejhal mi do války dával mimo příděl (10 dkg na měsíc) bonbony, které sám vyráběl. Ještě dnes je vidím a cítím tu chuť. 1939. Foto: neznámý autor, (RMVM).

Běžný obrázek protektorátní každodennosti. Fronta na potraviny před obchodem u Žižků v červnu 1942. Foto: Jan Popelka, (archív Milada Žižkové).

IX		X		XI		XII		1		2		IX-XIX. Rozpočet vydaný 19	
13. V. - 5. VI. 1940		10. VI. - 7. VII. 1940		8. VII. - 4. VIII. 1940		5. VIII. - 1. IX. 1940		Plav. Týd.		Plav. Týd.		Měsíční suma	
Odběrní lístek na vejce		Odběrní lístek na vejce		Odběrní lístek na vejce		Odběrní lístek na vejce		Odběrní lístek na vejce		Odběrní lístek na vejce		Plav. Týd.	
IX	IX	X	X	XI	XI	XII	XII	No. 5	No. 6	Sborná měřidlová Měření v těchto listech musí být provedeno v souladu s předpisem...			
1	3	1	3	1	3	1	3	Plav. Týd.	Plav. Týd.				
IX	IX	X	X	XI	XI	XII	XII	No. 7	No. 8	Sborná měřidlová Měření v těchto listech musí být provedeno v souladu s předpisem...			
2	4	2	4	2	4	2	4	Plav. Týd.	Plav. Týd.				
XIII	XIII	XIV	XIV	XV	XV	XVI	XVI	XVII	XVII	Sborná měřidlová Měření v těchto listech musí být provedeno v souladu s předpisem...			
1	3	1	3	1	3	1	3	Plav. Týd.	Plav. Týd.				
XIII	XIII	XIV	XIV	XV	XV	XVI	XVI	XVII	XVII	Sborná měřidlová Měření v těchto listech musí být provedeno v souladu s předpisem...			
2	4	2	4	2	4	2	4	Plav. Týd.	Plav. Týd.				
XIII	XIII	XIV	XIV	XV	XV	XVI	XVI	XVII	XVII	Sborná měřidlová Měření v těchto listech musí být provedeno v souladu s předpisem...			
1	3	1	3	1	3	1	3	Plav. Týd.	Plav. Týd.				
XIII	XIII	XIV	XIV	XV	XV	XVI	XVI	XVII	XVII	Sborná měřidlová Měření v těchto listech musí být provedeno v souladu s předpisem...			
2	4	2	4	2	4	2	4	Plav. Týd.	Plav. Týd.				

Přídělové lístky na vejce z roku 1940. (RMVM).

Přední strana lístku na oděv vydaná městským úřadem ve Vysokém Mýtě. (RMVM).

KDO SÁHNE NA ZVONY, PROHRAJE VÁLKU

Zvon sv. Jiří z roku 1530 zrekvírovaný a rozbítý v červnu 1942 (foto:autor neznámý; RMVM)

Stará pověst praví, že kdo sáhne na zvony, prohraje válku. O tom se nakonec přesvědčilo Rakousko-uherské mocnářství, které v době I. světové války z důvodu nedostatku kovů pro výrobu zbraní přikročilo k jejich rekvírování. Zvony byly vždy chápány jako něco zvláštního, výjimečného a vlastně nesmrtného. Mohly být sice zničeny ohněm, mohly být poškozeny či znovu přelity, ale neměl to být člověk, který je úmyslně poškodí nebo dokonce rozbije. Pohrdaje touto myšlenkou a nepoučení první světovou

válkou přistoupili i Němci v roce 1942 k zabavování zvonů.

Ve Vysokém Mýtě v chrámu sv. Vavřince viselo do počátku 20. století úctyhodných osm zvonů. Hned čtyři z nich nepřekročily první světovou válku. Na další mělo dojít z rozhodnutí okupantů v červenci 1942. Tehdy byl skutečně z děkanského chrámu rekvírován zvon sv. Jiří z roku 1530, malý menší zvon a umíráček. Protože sundání sv. Jiří, který vážil zhruba 2200 kg, bylo velmi náročné, došlo k jeho rozbití přímo na věži. Kusy zvonoviny se pak házely dolů na dlažbu. Zázitek to musel být skličující – dívat se na padající kusy zvonu, který byl zasvěcen patronu města, který zaplatili tehdejší měšťané a ulil místní zvonář mistr Matěj... Několik zlomků tajně sebral tehdejší ředitel kůru Josef Klíma a později je uložil do muzea. Menší zvony byly sundány vcelku a odvezeny na nádraží, odkud měly i s dalšími zabavenými zvony z okolí pokračovat do místa určení. Malý menší zvon kupodivu nepodlehli zkáze a v neporušeném stavu se dočkal konce války. Krátce po osvobození byl vrácen na své původní místo do chrámu sv. Vavřince.

Rakousko-Uhersko i Třetí říše nakonec válku prohrály, ale Vysoké Mýto přišlo o nevyčíslitelný kus své historie – šest zvonů z 16. až 18. století. Jako němý svědek zbyl pouze z nejstarších zvonů sv. Vavřince menší z roku 1466.

Jiří Junek

KONEČNĚ VOLNÍ

Několik měsíců před tím, než se Rudá armáda přiblížila předválečným hranicím Československa, byli občané Vysokomýtska, Choceňska a Litomyšlska svědky pěších transportů vězňů z koncentračních a zajateckých táborů, které byli Němci nuceni evakuovat z oblastí východního Polska. Takřka likvidační pochod v chatrném oblečení, mnohdy bez bot a potravy, přinášel denně smrt desítkám vězňů. Jednotlivé hroby proto najdeme v mnohých vesnicích, které leží na ústupových cestách v regionu.

Mnohé obecní kroniky tyto smutné události vzpomínají. Například v období mezi únorem a březnem 1945 dle odhadů prošlo Litomyšlí až 75 000 válečných zajatců, Dolní Sloupnicí 20 000 a Českými Heřmanicemi k 60 000 vězňů. Tyto kolony, mezi nimiž se patrně nacházeli jak vězni z koncentračních, tak i zajateckých táborů, posléze pokračovaly přes Vysoké Mýto, případně Choceň dále na Dobříkov, Jaroslav a Holice.

Místní občané se všemožnými

způsoby snažili vězňům i zajatcům přinášet jídlo, navzdory kategorickým protestům a hrozbám německé eskorty. Existují však případy, kdy vůle německých vojáků plnit nesmyslné rozkazy povolila a mnohým z eskortovaných se dostalo tolik potřebné potravy.

Co ale prožívali zajatci, či vězni, kterým se v nestřežených momentech podařilo německým trýznitelům uniknout? Mohlo to být v jednom konkrétním případě takto?

V nestřežené chvíli se skupince třech sovětských zajatců podařilo u Jaroslavi utéct z kolony. Když dosáhli nedalekého lesa, zavládli v jejich duších dávno zapomenutý pocit svobody. Strhli z krku nenáviděné zajatecké identifikační známky a pohodili je na zem ke vzrostlému dubu. Jedna z nich byla vydána v zajateckém táboře Stalag VI-B v Neu Versenu, s osobním číslem jistého Ivana Vojtoviče. K dalším dvěma jména neznáme. První byla vyražena v zajateckém táboře Stalag VIII-A ve Zhořelci, poslední příslušela

zajatci z tábora Stalag 349 v Umaní, a tak může jejich osobu představovat kdokoliv.

Bylo však třeba pokračovat dál do lesa. Pomohou jim místní? Dočkají se příchodu Rudé armády? Pokud ano, jaký je čeká osud? Vždyť Stalin prý prohlásil, že sovětské zajatce neexistují. A pokud existují, pak jsou to zrádci...

Jeden takový uprchlý zajatec se koncem války skrýval na Brtčici. Jmenoval se Nikolaj Kovalov a u svých statečných hostitelů strávil půl roku až do příchodu Rudé armády. Jeho další osudy, stejně jako těch třech šťastlivců u Jaroslavi, jsou však zahalené velkým tajemstvím a oprávněnou obavou. Cena života byla zřejmě i po válce nízká. O to důležitější proto bylo, pokud si někteří z nich mohli alespoň na chvíli v duši zakřičet: „Konečně volní“

Miroslav Řehák

VÍTE, ŽE...

24. května 1941 byly zaházeny maltou pamětní desky s nápisy historických událostí v hradební zdi v Jungmannových sadech? • 7. září 1941 hostoval v Šemberově divadle Eman Fiala? Byl na obědě v hostinci Kobylka. Dostal nemaštěné škrubanky, protože nic jiného nebylo. • 5. října 1941 byl poprvé během války ve Vysokém Mýtě vyhlášen letecký poplach? Rozezněly se sirény na budově Spořitelny a Sodomkově továrně. • 11. října 1941 byl umístěn na náměstí nápis, že židé smějí o trhu nakupovat pouze od 9.30 hodin do 10 hodin? • 16. října 1941 byl ve Vysokém Mýtě zaveden městský rozhlas? • 12. prosince 1941 byl odstraněn Tyršův pomník před Sokolovnou? Na fasádě Sokolovny byla rovněž zastříkána sgrafita se sokolskými motivy a hesly.

Skupina ruských zajatců. Ilustrační foto.

Zvony zrekvírované na Vysokomýtsku v roce 1942 a připravené k odvozu z nádraží ve Vysokém Mýtě. Foto: autor neznámý, (RMVM).

VYSOKOMÝTSKÉ LETIŠTĚ

Pomineme-li leteckou produkci Jana Kašpara v roce 1911, stává se vojenské cvičiště na Hartech letišťem až od konce 20. let. Jedná se navíc o letiště záložní. Němce tato plocha dlouho nezajímala. Teprve když se přiblížila fronta, stal se protektorát a jeho odlehlá letiště vhodným územím pro bezpečnější zázemí mnohých útvarů i k výcviku nových pilotů. To je případ i Vysokého Mýta.

Ještě než v srpnu 1944 našla na jeho ploše svůj náhradní domov bitevní eskadra SG 151, starající se o výcvik pilotů, radistů a palubních střelců pro bitevní útvary, využívala tento prostor letecká odnož organizace Hitlerjugend zvaná Flieger-HJ. Členové této organizace zde prováděli výcvik na bezmotorových kluzácích DFS 230 s vyhlídkou budoucí služby u Luftwaffe. Srpnové nálety na Pardubice však zapříčinily, že se letecká škola přesunula do nedalekého Dvořiska, zatímco vysokomýtské letiště sloužilo zkrácenému výcviku leteckého personálu od zmíněné eskadry SG 151, jenž původně sídlila právě v Pardubicích.

13. dubna se na letiště Vysoké Mýto přesunula Guppe Herzog. Tato výsadková jednotka se měla s letouny Heinkel He 111 a nákladními kluzáky DFS 230 podílet na zásobování obklíčené Vratislavi. Akce probíhaly tak, že za motorový letoun Heinkel He 111 se na vlečné lano připoutal bezmotorový kluzák naložený materiálem. Když let proběhl bez problému, kluzák se nad Vratislaví odpoutal a s nákladem přistál. Když se i tento úkon podařil a pilot kluzáku přežil, byl při nejbližší příležitosti vyzvednut kurýrním letadlem Storch. Lehké Storchy měly tu výhodu, že dokázaly přistát na opravdu malém prostoru. První operační let proběhl v noci ze 14. na 15. dubna, přičemž jednomu kluzáku se podařilo ve Vratislavě přistát s nákladem 1,1 tuny. Následovaly další transportní

Vysokomýtské letiště na začátku května 1945. Vlevo před hangárem je zamuškovaný kluzák DFS 230 (těmito kluzáky se zásobovala obklíčená Vratislav); dále zleva je spojovací a kurýrní letoun Messerschmitt Me 108 a dva výcvikové letouny Bucker Bü 181. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

lety, které byly někdy více a někdy méně úspěšné. Poslední operační lety do Festung Breslau se z vysokomýtského letiště uskutečnily v noci z 30. dubna na 1. května. Tehdy i naposledy z Vratislavi odlétly Storchy s piloty kluzáků. Pak již Gruppe Herzog nevyvíjela žádnou činnost.

19. dubna přilétá na letiště noční průzkumná letka 4.(F)/Nacht ze skupiny dálkového průzkumu 3. Krátce poté na plochu letiště dosedla i letka 1.(F)/122 od stejné skupiny. Letky měly za úkol průzkumnou činnost ve prospěch skupiny armád Mitte generála Schörnera. Takový operační let například vykonala posádka letounu Dornier Do 217 z 22. na 23. dubna 1945. Monitorovala situaci před linií fronty Skupiny armád Střed.

Posledním organizovaným útvarem, který ještě 2. května dosedl na vysokomýtské letiště, byla bitevní es-

kadra SG 10 vyzbrojena Fw 190F-8, konkrétně III. letka pod velením zkušeného majora Arnulfa Blasiga. Letadla této eskadry se podílela na potlačování květnového povstání v Holicích i Praze. Byl to navíc právě major Blasig, který v květnových dnech vyhrožoval bombardováním Vysokého Mýta, bude-li obyvatelstvo otevřeně vystupovat proti ustupující armádě. Nelze proto vyloučit jeho roli při incidentu v Cerekvici nad Loučnou z 5. května. Odvetou za výstřel na německé vozidlo byla z letiště vyslána trestní výprava, která následně popravila 6 náhodně vybraných občanů obce. Blasigova letka byla nakonec jediná, která se svými Fw 190 dostala příkaz odletět dále na západ. Zbytek letadel byl z rozkazu zničen před příchodem Rudé armády.

Jiří Junek

Zamaskovaný bitevní letoun Focke-Wulf Fw z III./SG 10 na letišti Vysoké Mýto. Konec dubna 1945. Foto: Jan Popelka.

Zamaskovaný Heinkel HE-111 na letišti Harta, stojící těsně u silnice na Litomyšl. Konec dubna 1945. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

NEBE NAD MÝTEM BYLO JEŠTĚ KLIDNÉ

Zatímco se německá fronta na východě postupně hroutila, nebe nad Vysokým Mýtem se stále zdálo být oázou klidu. Zároveň to byl pro německé okupanty vhodný prostor k výcviku nových mladých pilotů, kteří měli v brzké době nahrazovat těžké ztráty německého letectva na všech frontách II. světové války. Jedním z těch, které mohl čekat osud frontového letce, byl i Werner Griesberg z Hamburgu. Povinnost vstoupit do organizace Hitlerjugend neminula ani jeho. Cesta osudu jej nakonec dovedla i do Vysokého Mýta...

Kdy jste se dostal na vysokomýtské letiště?

Na letiště ve Vysokém Mýtě jsem se dostal v červnu 1944, účastnil jsem se zde kursu v rámci zdejší plachtařské školy. Hostila nás Luftwaffe s několika piloty a pozemním personálem. Působila tu letka Ju 52.

Jak vzpomínáte na toto období? Vzpomínáte si na některé detaily krajiny?

Na letišti jsme strávili 3 týdny teoretickým výcvikem a cvičnými lety. Pamatuji si silnici naproti lesu, podél které byla alej stromů, přes kterou jsem

přelétával s Grunau Ilb před přistáním. V červnu 1944 zde byly zděné letištní budovy s kontrolní věží. V těchto budovách nás žilo asi 15 šestnáctiletých chlapců. Taktéž jsme se zde stravovali a přespávali. Naším cílem bylo získání certifikátu C-Prüfung, dnes známého jako FAI. Na Vysokém Mýtu mám dobré vzpomínky, koneckonců veškerý čas jsme strávili na letišti.

Jakou činnost na letišti tehdy prováděla Luftwaffe?

Během dne zde přistávaly 3 až 4 Ju 52 a zpravidla velmi brzy odletěly. V červnu 1944, jak si vzpomínám, ještě panoval ve Vysokém Mýtě hluboký mír. Spojenecké nálety nás v té době ani jednou nezasáhly.

Navštívil jste i jiná místa v regionu?

V prosinci 1944 jsme byli ze stejných důvodů na letišti Choceň-Dvořisko. Byla tam ale jen louka s malou budovou. Žádná Luftwaffe, jen my plachtaři. Žili jsme v nedalekém hostinci.

Miroslav Řehák (rozhovor pořízen v roce 2007)

MOZAIKA POSLEDNÍCH DNŮ

Jestliže panují určité nejasnosti o chronologii a jednotlivých událostech okolo 15. března 1939, dvojnásob to platí o posledních dnech války ve Vysokém Mýtě v květnu 1945. Existuje sice velké množství svědectví a pamětnických výpovědí, ty se ale mnohdy rozcházejí, v horším případě i protirečí. Do jisté míry je to logický důsledek revoluční doby plné emocí. Nikdo nemohl být na několika místech najednou, něco znal jen z doslechu a navíc lidská paměť je osídlná a každý dokáže popsat stejnou událost odlišně. Zde předkládám pokus chronologicky tyto události popsat:

Pátek 4. května

Německým vojákům zdejší posádky byly rozhozeny letáky oznamující, že Adolf Hitler je mrtev a že dojde ke kapitulaci. Byli vyzváni, aby neničili válečný materiál a vzdali se národním výborům. Němečtí vojáci neuposlechli.

Sobota 5. května

Ustavil se místní národní výbor. V jeho čele je řídicí učitel Josef Šalda. Národní výbor jedná s velitelem místní posádky majorem Schitzem o převzetí správy města. Ten dává souhlas za podmínky, že se nikdo nepostaví na odpor německým vojákům, kteří odpočodují do místních kasáren a dalších ubikací.

Ve městě se vyvěšují československé vlajky. Dohoda o klidu se dodržuje. Později však dochází k prvním incidentům. Truhlář Řehula sebral násilím německému důstojníkovi revolver. Na zakročení Josefa Šaldy je revolver vrácen. Do výlohy Kuratoria pro výchovu mládeže na náměstí jsou umístěny obrazy T.G.Masaryka, E.Beneše a J.V.Stalina. Sundávají se německé nápisy. Několik mladíků vzalo pušky německým vojákům. Dohoda je tak ukončena. Do města vyrazili plně ozbrojení němečtí vojáci. Střelbou rozbili výlohu Kuratoria i obrazy zmiňovaných státníků. Hledají odebrané pušky. Německá hlídka u kostela sv. Vavřince vypálila 6 ran na Václava Jelenu, který ji míjel na kole a byl označen páskou v národních barvách. Velitel německé posádky nařizuje v 15 hodin sundat československé vlajky. 6 členů národního výboru v čele s Josefem Šaldou je zadrženo a vzato jako rukojmí. Jsou uvězněni v bývalých kasárnách 30. pěšího pluku. Velitel letiště na Hartech major Blasig pohrozil bombardováním města v případě, že obyvatelstvo bude klást jakýkoliv odpor ustupující německé armádě. Vysokým Mýtem projíždějí jednotky i jednotlivci německé armády směrem na západ.

Neděle 6. května

Velitel posádky sdělil na městský úřad, že se nebudou starat o stravu rukojmích. Do kasáren se s potravami vydal Ludvík Hejhal a tajemník městského úřadu Dr. Stírský. Jednají s majorem Schitzem, ten oznamuje, že nemá proviant pro výživu zatčených, ale souhlasí s tím, aby se o ně starala vyslaná delegace. Poté byli oba vyjednávači puštěni k vězňům, zjistili, že zatčených je více, a to i z okolních obcí. Ludvík Hejhal společně s Františkem Pilnáčkem pro ně obstarali jídlo na neděli od místních zemědělců.

Pondělí 7. května

Stravu pro uvězněné začala připravovat paní Váňová ze závodní kuchyně firmy Stratílek. Počet uvězněných se výrazně rozrostl o rukojmí z Holic. Nad Vysokým Mýtem se objevil spojovací letoun Fieseler Fi 156 Storch. Přestože nese německé označení, je pilotován předválečným československým letcem Josefem Janouškem. Tomu se podařilo s tímto strojem odstartovat z chrudimského letiště a podniknout krátký průzkumný let nad Slatiňany, Chrastí, Vysokým Mýtem a Chrudimí. Vysokým Mýtem projede velitel skupiny armád Mitte polní maršál Ferdinand Schörner. Míří ze svého štábu ve Velichovkách do Litomyšle, kde chce zorganizovat obrannou linii.

Městem táhnou německé kolony k západu.

Úterý 8. května

Gruppe Herzog a dvě průzkumné letky, které jsou umístěny na letišti Harta, dostávají rozkaz zničit všechny stroje a snažit se dostat k americkým pozicím u Plzně. Startují dva stroje Focke-Wulf Fw 190, které mají pravděpodobně dost paliva pro přelet. V západních Čechách je napadnou američtí piloti na průzkumných Mustangech a donutí je nouzově přistát. Na Hartech mezi tím Němci likvidují veškerou techniku včetně letadel, svědčí o tom velké detonace. Obdobně se děje i na kasárenských dvorech ve městě: do plamenů se hází psací stroje, rádia, telefony, přikrývky, boty... Bedny se signálními raketami hoří různobarevnými plameny. Kolem poleďne opouštějí příslušníci leteckých skupin Harta. V koloně nákladních i osobních aut míří k americkým pozicím na západě. Ještě předtím však dojde k nečekané události. Snad přímo z rozkazu polního maršála Ferdinanda Schörnera je na letišti Harta zatčen

zvláštním komandem velitel Gruppe Herzog kapitán Kurt Herzog. Důvodem má být zbabělost před nepřítelem. Silně ozbrojená četa Gruppe Herzog však svého velitele vysvobodí.

Není vyloučeno, že ještě odpoledne se další dva letouny Focke-Wulf Fw 190 odlepí od země letiště Harta a zamíří na západ. Tentokrát piloti nemají štěstí. Oba jsou sestřeleni v západních Čechách opět americkými Mustangy a ani jeden z pilotů nepřežije. Šťestí nemají ani vojáci z pozemní kolony. Jako mnoho dalších Němců uvízli v tzv. Vltavské kapse mezi Příbramí a Pískem. I tak se části Gruppe Herzog podařilo 8. května před půlnocí překročit demarkační čáru. Přesto je Američané později vydají Rudé armádě.

Městem táhnou německé kolony k západu

Středa 9. května

V 5 hodin ráno odjíždí poslední zbytky německé posádky z kasáren. Rukojmí jsou volní. Neustále se ozývají detonace z Hart. Celé město je vyzdobeno československými prapory. Ráno zajistil národní výbor s revolučními gardami místní kolaboranty v čele s Františkem Lupínkem; celkem se má jednat o 47 osob. Nepřetržitě kolony wehrmachtu i civilistů stále táhnou městem. V 15 hodin se roznese zpráva, že rudoarméjci jsou

Unikátní snímek, pořízený z pozorovatelského prostoru letounu Fieseler Fi 156 Storch, zachycuje dvoumístný cvičný větroň DFS Kranich, připravený k vleku za Storchem. U ozbrojené verze tohoto letounu byl v kruhovém okně lafetován kulomet MG – 15. Pravděpodobně zima 44/45 na choceňském letišti. Foto: Stanislav Zedníček, (archiv ing. Jiří Zedníček).

VZPOMÍNKA NA ZÁSOBOVÁNÍ PEVNOSTI VRATISLAV Z VYSOKOMÝTSKÉHO LETIŠTĚ

Zajímavá vzpomínka na zásobování obklíčení Vratislavi z vysokomýtského letiště vyšla v polské knize FRUHNER, M. – SOBČAK, E. Dzieje Lotniska Gądów Mały i Lotnictwa Wrocławia do 1945 roku. (Wrocław 2000):

13. dubna 1945 byla Schlepgruppe 1 přesunuta na letiště Hohenmauth (Vysoké Mýto). Uffz. Stephan vzpomíná: „Vratislav byla mým rodným městem, proto jsem se dobrovolně přihlásil na úkol zásobovat obklíčené město. Přihlásil jsem se v Alt-Lönnewitz k eskadře kapitána Reicha. Když se v dubnu 1945 přiblížila fronta, přesunuli jsme se na letiště ve Vysokém Mýtě. Kvůli sovětským stíhačům jsem tam letěl brzy ráno nízkým letem se svým naloženým kluzákem, taženým za He 111.“

Popis posledního letu Uffz. Thiese: „30. dubna 1945 – ve 2 hodiny ráno startuje z Vysokého Mýta transportní kluzák DFS 230 naložený pancéřovými pěstmi a municí. Za řízením kluzáku sedí Uffz. Thies. Vlečný Heinkel He 111 pilotuje velitel Schlepgruppe 1 Oblt. Hörning. Start byl úspěšný a samotný let na počátku probíhal normálně. Na východních svazích Krkonoš ale

panoval silný vítr, který komplikoval udržování kurzu za vlečným letadlem. Po odpojení ve výšce 3000 metrů již byla vidět hořící Vratislav. Krátce před městem je kluzák ještě ve výšce asi 700 metrů, což umožňuje bezpečné dosažení přistávacího prostoru. Náhle kluzák oslepily reflektory a protiletectká obrana začala palbu. První šrapnel poškodil kryt kabiny a její úlomky udeřily pilota do hlavy. Silně otřesený pilot získal zpět kontrolu nad kluzákem a vyrovnal let. Kluzák ale ztratil hodně ze své výšky a Thies musel hledat místo k nouzovému přistání, což nebylo jednoduché v terénu, kde všechno hořelo. Nakonec pilot spatřil kus volného prostoru, který mohl posloužit k přistání. Teprve před dosednutím pilot zjistil, že bude přistávat na hřbitově. Když se kluzák dotkl země, nastal ohromný hluk a potom ticho. Thies se dostal z trosk kluzáku a spatřil, že jeho trup se zastavil mezi dvěma velkými hrobkami. Silu nárazu ztlumila křídla, což pilota zachránilo. Palubní budík se zastavil v čase 3:05 ráno...“

Z Polštiny přeložil Miroslav Řehák

Protitankové zátaras z kmenů v Hálkově ulici budované z rozkazu Němců od 13. března 1945. Pro jejich výstavbu byly vytvořeny pracovní skupiny z místních praceschopných mužů od 16 do 60 let včetně vládních vojáků místní posádky. Květen 1945. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Protitankové zátaras z klád zakopaných v zemi u kostela Československé církve (za protektorátu Českomoravské církve). Květen 1945. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Vysokomýtské náměstí pravděpodobně 5. května 1945. Už jsou vyvěšeny československé vlajky, po náměstí ale hlídají skupinky německých vojáků. Naproti tomu skupinky Čechů opatrně pozorují situaci, viz. skupinka vlevo ve vchodu dnešního penzionu Bakalář. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

v Litomyšli. V 16 hodin vjíždí do Vysokého Mýta Rudá armáda 4. ukrajinského frontu generála Jeremenka a je nadšeně vítána místními obyvateli. Krátce na to se rozpoutá asi hodinový pouliční boj. Sovětská tanková kolona, která se hnula vpřed, narazila na poslední auto s německými vojáky u Havlíčkových sadů. Němci seskákali z auta a páli proti Rusům. Další Němci se mají ukrývat na střeše zvonice. Sověští vojáci u hotelu Tejnora proti nim zahájí palbu z přistaveného kanonu. Bohužel první rána je nepřesná a zasáhne roh domu truhláře Dubánka (stál na místě dnešní sportovní haly). Druhý výstřel již míří přesně, ale protože je použito průrazné munice, střela jen střechou proletí a Němci uprchnou. Jsou dopadeni před Pražskou branou a postřílení. V prostoru u Vinic se snaží místní revoluční garda s vládními vojáky zadržet německou kolonu, jedoucí od Chocně. Dojde ke střelbě, při které je smrtelně zasažen strážmistr 9. praporu vládního vojska Josef Nesvadba. K dalším střetům dochází u cihelny Na Krétě i na Choceňském předměstí. V součtu přestřelky znamenají 33 zabitých německých vojáků, 13 padlých rudoarmějců a zmíněného J. Nesvadb. Prchající Němci jsou zajímáni a vedeni přes náměstí do sokolovny, kde jsou shromažďováni. Během krátké chvíle

jich je více než dvě stě. Dvě mladé Němky při čekání na osobní prohlídku měly údajně vytáhnout revolyvery a začít střílet do země. Měly být odvedeny a zastřeleny u Pražské brány.

Čtvrtek 10. května

Městem projíždí kolony sovětské armády – kozáci na koních, motorizované dělostřelectvo, tanky, koňské potahy. Obyvatelstvo je vítá, děti jsou obdarovávány bonbony a čokoládou, muži dostávají cigarety a tabák. Posádkový velitel plukovník Tesař rozkazem svolává odvodní ročníky 1935, 1936 a 1937. Majetek kolaborantů a Němců je zabaven a označen nápisem „zabaveno coby národní majetek“. Z okolí jsou sváženi autobusy kolaboranti do věznic okresního soudu. Večer prošel městem slavnostní průvod a byl vzdán hold Rudé armádě na slavnosti před radnicí.

11. - 15. května projíždějí dnem i nocí městem kolony sovětské armády a míří na západ.

2. června jsou sundány prapory, které byly vyvěšeny ve městě nepřetržitě od 9. května.

Pravděpodobně 12. června odchází z Mýta sovětská armáda.

Jiří Junek

Hořící průzkumný Messerschmitt Me 410 na vysokomýtském letišti dne 8.5. 1945. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Ještě 9. května 1945 prchají Vysokým Mýtem kolony německých vojáků k západu. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Němečtí vojáci také ustupovali Vysokým Mýtem ze směru od Chocně a od cihelny Na Krétě. Dnešní Vladislavova ulice pravděpodobně 9. května 1945. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

5. května přišel čas na sundávání německých nápisů. Na tomto snímku je zatírán vývěsní štít Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Ve Vysokém Mýtě tato organizace sídlila na náměstí v domě čp. 11 (dnešní Optika). Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Voják Wehrmachtu s pancéřovou pěští hlídkující u Pražské brány. 5. května 1945. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Nepořádek a ohořelé trosky vojenského vybavení po útěku Němců z kasáren bývalého 30. pěšího pluku v Jiráskově ulici. 9. května 1945. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Kolony německé armády na vysokomýtském náměstí. Mezi 6. až 8. květnem 1945. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Příjezd Rudé armády 9. května 1945 na vysokomýtské náměstí ze směru od Litomyšle. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

POSLEDNÍ PADLÝ

Vysokomýtský 9. prapor vládního vojska byl od května 1944 nasazen v Itálii.

Výjimkou bylo jen několik mužů, kteří se starali o údržbu kasáren a administrativní práce. Patřil k nim i Josef Nesvadba.

Brněnský rodák, od roku 1921 příslušník československé armády a sloužící po většinu doby u pluků těžkého dělostřelectva. Po okupaci byl k 1. červenci 1939 převzat do stavu vládního vojska a vtělen k praporu 3 v Písku v hodnosti vrchního strážmistra. Již 31. prosince téhož roku jej ale přemístili k praporu 9 ve Vysokém Mýtě. S 9. praporem odjel v květnu 1944 do Itálie. 1. března 1945 se vydal do Vysokého Mýta na desetidenní dovolenou. Zpět k praporu se ale již nevrátil. Ve Vysokém Mýtě byl přiřazen k pracovnímu oddílu a mimo jiné se podílel na stavbě protitankových zátarasů. Stejně jako drtivá většina vladářů, kteří zůstali na území protektorátu, se i on v květnu roku 1945 přidal k bojům proti ustupující německé armádě. 9. května spolu s dalšími vládními vojáky hlídkoval na silnici před Limperky. Zde se také dostal do přestřelky s německou kolonou projíždějící od Chocně. V tomto boji byl zasažen přímo do srdce, kdy německá střela proletěla jak řemením, tak i tabatěrkou v náprsní kapse. Velký pohřeb vrchního strážmistra Nesvadb se uskutečnil 12. května.

Jiří Junek

Josef Nesvadba (5.8.1900 – 9.5.1945). Snímek z 2. pol. 30. let. Foto: neznámý autor, (RMVM).

Sundávání německých nápisů - konkrétně v tomto případě na budově obecné školy chlapecké (gymnázium). Pravděpodobně 5. května 1945. Foto: Jan Popelka, (RMVM)

Radostné vítání rudoarmějců 9. května 1945 na vysokomyštském náměstí. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Němci postřílení u Pražské brány 9. května 1945. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Zajatí němečtí vojáci na vysokomyštském náměstí 9. května 1945. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Někteří byli voděni do okresní věznice. 9. květen 1945. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Větší část z nich do místní sokolovny. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Němečtí zajatci intervenovaní ve vysokomyštské sokolovně. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Němečtí zajatci odklízejí protitankové zátarasy před Okresní berní správou v dnešní ulici Generála Závady. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

Květen 1945, to byla pestrá směsice bojovníků. Vlevo rudoarmějci od kozáckých oddílů. Vpravo revoluční gardista s lehkým kulometem a kulometnými pásy. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

RUDOARMĚJCI – OSVOBODITELÉ, ALE NĚKDY RADĚJI LÉPE UTĚCT

Rudá armáda a její vojáci jsou po právu vnímáni jako naši osvoboditelé. Ve vzpomínkách pamětníků se ličí neskrývaná radost a dojetí z jejich příjezdu. Občas se však bohužel objeví i příběhy, které nejsou právě příjemné. Panuje obecná shoda, že nejhůř bylo, když v jejich těle proudila přemíra alkoholu, to pak bylo lepší před nimi utéct. Nechceme však hodnotit dobu a rozebírat jednotlivé skutky, k tomu koneckonců ani tato tiskovina neslouží. Nechme tedy ještě jednou promluvit neznámého pamětníka, který ve své válečné kronice píše o obrovské radosti z příjezdu Rudé armády, ale již po několika dnech na jeho řádcích zaznívají opatrné kritické hlasy:

11. května 1945

A naším městem neustále proudí osvoboditelská armáda k západu. Náš poměr k nim je bratrsky znamenitý. Někteří ovšem, když jim ojedinelí

jedinci vzali hodinky neb náramkové, nebo je vyměnili za špatnější, nijak se nehorší, říkájice, že jsme jim moc dlužni, jen ať si je vzali, jen když naše domovy uchránili a naše životy od proklatých germánů. Jiní rudoarmějci zase mají moc rádi naše děvy.

Konec května

V Mýtě zůstává malá ruská posádka. Některé věci tu byly, které přinesly do jisté míry zklamání. To musíme po pravdě doznat. Někteří po požití vodky nenáležitě si počínali. Ženy ohrožovali a pak jejich mánie se znovu ukázala, tak jak byla v první světové válce, totiž shon po hodinkách. Na ně šli jak vosy na med, říkájice: „Davaj čas.“ Tato věta se stala okřídlenou frází. V Chocni při biografu dávali aktualitu, kde náš ministr podává ruku ruskému generálu. V tom okamžiku jeden kluk, školou povinný vykřikl: „Davaj časy.“ Pořadatelé hned vyklidili první 4 řady sedadel.

Rudoarmějci na vysokomyštském náměstí v květnu 1945. Foto: Jan Popelka, (RMVM).

SVĚDECTVÍ O ODVAZE

Kdyby předměty dokázaly mluvit, nepochybně bychom mohli slyšet silná svědectví z krutých bojů, které náš region v takové míře nikdy nepoznal. Jedním z předmětů, který svou informační hodnotou vypovídá o osudu jednotlivce, je i sovětská medaile Za odvalu, pod jejímž číslem se skrývá jméno i příběh Alexeje Andrejeviče Čudinova.

Co všechno nám tedy může tato medaile říci k jeho majiteli?

Gardový rudoarmějce Čudinov se narodil v roce 1910 v obci Petruševskaja v Archangelské oblasti. Mobilizován byl v Mezeňském regionálním vojenském komisariátu a v hodnosti gardového rudoarmějce nastoupil službu k 3. gardovému výsadkovému dělostřeleckému pluku.

Po porážce německé 6. armády u Stalingradu se fronta na jaře 1943 stabilizovala východně od města Orel a pokračovala směrem na jihozápad, kde se stáčela kolem Kurska dále na jih, aby tak vytvořila známý Kurský oblouk. Čudinovův pluk, podřízený 2. gardové výsadkové divizi, resp. 18. gardovému střeleckému sboru, držel prostor u města Maloarchangelsk.

V období relativního klidu byl dne 12. května 1943 velitelem pluku vydán rozkaz č. 570709 k vyznamenání Čudinova medailí Za odvalu za to, „že 13. března v nejnepříjemnějších dnech bojů zavěsil telefonní linku na strom, nehledě na silné nepřátelské minometné ostřelování“. Čudinov medaili obdržel o týden později, dne 19. května 1943.

Dne 4. srpna 1943, během útoku na město Orel, však Čudinov zemřel na následky střelných zranění v okolí vesnice Běldáškiho, kde byl následně pohřben.

Osud Alexeji Andrejeviči Čudinovi neumožnil zažít vítězný květen roku 1945, jeho stříbrná odměna za statečný čin u Orla ale toto němé svědectví přinesla až do našeho regionu. Nabízí se však zcela oprávněná otázka, kdo ji sem přinesl a ztratil, pokud ne její majitel?

Ruský historik Vitalij Feskov má pro tento případ vcelku logické vysvětlení: „Po smrti A. A. Čudinova bylo jeho vyznamenání pravděpodobně odevzdáno na štáb pluku či divize do úschovy. Mohlo se navíc stát, že nová medaile u tohoto pluku v daný moment nebyly a jiný voják mohl dočasně obdržet vyznamenání právě padlého. Nový držitel ji poté v polním táboře ztratil.“ Vyloučit přitom ani nejde, že ji vytroušil i příslušník štábu pluku nebo jiný kamarád Čudinova, což by odpovídalo skutečnosti, že byla medaile zabalená v ruských novinách.

S určitostí můžeme prohlásit pouze to, že se Čudinovův pluk v rámci 18. gardového střeleckého sboru dostal v řadách 38. armády až na Vysokomyštsko a s ním i němá památka na jednoho z milionů padlých.

Miroslav Řehák

Medaile Za odvalu gardového rudoarmějce A.A.Čudinova nalezená na Vysokomyštsku. Foto: Miroslav Řehák.

BREŽŇEV NA BRŤCI? NIC NEMOŽNÉHO!

Statek na Brtči č. p. 18 nedaleko Vysokého Mýta má vcelku bohatou „vojenskou minulost“. Díky svému postavení uprostřed vesnice a prostornému dvůru si jej pro své potřeby vybíraly různé oddíly hned třech armád – československé před vypuknutím války, německé a nakonec i sovětské v roce 1945. Ostatně celá obec má strategické postavení, když je z ní dokonalý výhled až do podhůří Orlických hor. Byla si toho vědoma i Rudá armáda, proto jednoho květnového dne vjela na dvůr auta zejména americké proveniencí, byť se sovětskou posádkou, aby si na statku zřídila svůj štáb. Zatímco v blízkém okolí se utábořil oddíl protiletadlového dělostřelectva, důstojníci využili pohodlí zdejších statků, nejinak tomu bylo i v č. p. 18. Důstojnický sbor Rudé armády obsadil většinu obytného prostoru, zatímco rodina se tísnila v jediné místnosti. Pan Stanislav Sopoušek, kterému tehdy bylo 16 let, si v souvislosti se slavicími důstojníky uchoval vzpomínky na celou řadu momentů, jež byly pro rodinu občas životu nebezpečné. Mimo jiné pak vzpomínal, že jedním z ubytovaných byl i mladý Brežněv.

Mohl to být skutečně jeden z pozdějších nejmocnějších vládců 20. století Leonid Iljič Brežněv, nebo pouze jeho jmenovec? Sám Brežněv, tehdy generálmajor, se skutečně v našem kraji pohyboval. Do regionu se dostal jako náčelník politického oddělení 4. ukrajinského frontu, tedy svazku armád, které se přímo podílely na osvobození Vysokomyštska a Litomyšlska. Fakt, že by důstojník v hodnosti generálmajora strávil celý měsíc v malé obci, sice budí jisté pochybnosti, nelze ale vyloučit, že Brežněv nějaký čas mezi sovětskými důstojníky na Brtči strávit mohl.

Zed, na kterou se údajně důstojníci před svým návratem do SSSR podepsali, byla bohužel v průběhu času přemalována a pamětníci, kteří by mohli některé detaily osvětlit, odcházejí. Nic to však nemění na skutečnosti, že i malá obec mohla někdy stát na cestě velkých dějin.

Miroslav Řehák a František Kroulík

L.I. Brežněv v období Velké vlastenecké války. Ilustrační foto.

NAŠI V RAF

Pravděpodobně málo známou skutečností je, že v řadách britského válečného letectva sloužili tři vysokomýštské občany. Bohužel, ani jeden z nich se nezapojil do přímých bojových letů, ale i tak stojí za to na ně vzpomenout:

Jan Mokrejš se narodil ve Vysokém Mýtě 6. září 1907. Byl přijat do RAF s číslem 788 025, ale pro svůj vyšší věk nebyl zařazen do bojové jednotky. Byl mezi těmi, kdož byli odesláni v roce 1945 do Prahy dřív, než hlavní sled.

Naproti tomu Jiří Janouch měl zcela opačný problém, tedy nízký věk. Narodil se ve Vysokém Mýtě 3. dubna 1926. Do řad RAF proto nastoupil až ke konci války pod číslem 788 776. Zařazen byl jako „pilot trainee“ - pilotní žák. Výcvik nedokončil.

Posledním vysokomýštským občanem v řadách RAF byl Otto Pick ze známé podnikatelské rodiny, která vyráběla likéry. Otto se narodil 27. července 1909. Pod číslem RAF 126 944 a s hodností F/ST (čs. nadporučík) byl zařazen na Velitelství v Londýně ve funkci překladatel, tlumočnick.

Josef Voltr, Jiří Junek

TECHNICKÉ OKÉNKO

Ve Vysokém Mýtě se během války, přesněji řečeno na jejím začátku a konci, objevilo větší množství bojové techniky. Ta neunikla pozornosti místního fotografa Jana Popelky. Tuto techniku jsme se snažili spolu s pracovníky Vojenského historického ústavu v Praze identifikovat a nyní Vás s naší prací seznamujeme.

Wehrmacht

Einheitsdiesel. Nákladní automobil střední třídy. Před chrámem sv. Vavřince, březen 1939. (RMVM).

Sd. Kfz. 221. Lehký obrněný automobil s motorem Horch 3,5l; max. rychlost 80 km/h, osádka 2 muži, výzbroj kulomet MG 34, ráže 7,92mm. Vysokomyštské náměstí, březen 1939. (RMVM).

Sd. Kfz. 232 Acht Rad. Obrněný radiovůz; rychlost úctyhodných 90km/hod; osádka 4 muži, výzbroj – kulomet MG 13 ráže 7,92 mm; kanon KwK 30, ráže 20mm; rámová anténa, teprve pozdější typy měly anténu prutovou na pravé straně vozu. Před chrámem sv. Vavřince, březen 1939. (RMVM).

SdKfz 251 byl základní obrněný transportér německé armády vyvinutý ve firmě Hanomag jako typ HKL6p. Vážil 9 tun a uvezl 10 pěšáků, kulometčíka, velitele a řidiče. Byl standardně vyzbrojen dvěma kulomety MG 34 nebo 42. Začal se používat v roce 1939 a byl nasazen hlavně u tankových divízi. Tento stroj je od 16. Panzer-Division (16. tankové divize). Po válce jich zůstalo velké množství na našem území a používala je i československá armáda. U nás se pro něj vžil lidový název „haki“. Vysokomyštské náměstí, pravděpodobně 9. květen 1945. (RMVM).

Sturmgeschütz III. Jeden z nejúspěšnějších německých bojových strojů - samohybné dělo. V průběhu ruského tažení se jeho původní funkce samohybného děla k ničení bunkrů, kulometných hnízd atd. změnila na funkci protitankové zbraně a přesnější označení bylo bezvěžový tank. Neurčené místo, snad cesta z Hrušové k cihelně Na Krétě. Květen 1945. (RMVM).

Kořistný Renault AHR v německé kamufláži. Pravděpodobně letiště Harta. Květen 1945. (RMVM).

Sd. Kfz. 7. Samohybné protiletadlové dělo Sd.Kfz 7, tovární označení KMm 11 (Krauss Maffei). Vozidlo bylo vyzbrojeno čtyřhlavňovým kompletem Flakvierling 38, tedy protiletadlovým čtyřčtetem ráže 20 mm. Podle označení na vozidle víme, že pocházelo od 1. Ski-Jäger-Division (1. lyžařské divize). Letiště Harta. Květen 1945. (RMVM).

Dvojice vyhořelých motocyklů Zündapp KS 750, kterému se u nás běžně říká Sahara. Dvůr kasáren bývalého 30. pěšího pluku v Jiráskově ulici. Pravděpodobně 9. květen 1945. (RMVM).

Legendární tank střední třídy T34. Tank vyráběný od roku 1940. Posádku tvořili čtyři muži. Hlavní zbraň kanon ZiS-S-53 ráže 85 mm, dva kulometry DT ráže 7,62 mm. Vysokomýtské náměstí. Pravděpodobně 9. květen 1945. (RMVM).

Těžký tank IS – 2. Tank vyvinutý v roce 1943 k ničení těžkých německých tanků na velkou vzdálenost. Posádka 4 muži. Hlavní zbraň kanon D25T ráže 122 mm; dále tři kulometry DT ráže 7,62mm a jeden kulomet DŠK ráže 12,7mm. Husova ulice, před orlovnou. Květen 1945. (RMVM).

Nákladní automobil americké výroby Studebaker US-6. Vysokomýtské náměstí, pravděpodobně 9. květen 1945.

Sovětský nákladní automobil ZIS 5. ZIS je název výrobního závodu (Zavod Imenia Stalina). Vysokomýtské náměstí, pravděpodobně 9. květen 1945. (RMVM).

Nákladní automobil Studebaker US-6 s kanonem ZiS-3. Sovětský 76,2 mm divizní kanon vz. 42 (ZiS-3) bylo jedno z nejlepších děl druhé světové války. Kanon byl u sovětských vojáků značně oblíben, byl velmi výkonný, pohyblivý, odolný a díky malé hmotnosti, spolu se zaměřovačem pro přímou střelbu a vhodnou municí se osvědčil i v protitankovém boji, kde vystačil na všechny německé lehké i střední tanky. Vysokomýtské náměstí. Květen 1945. (RMVM).

Revoluční gardy

Universal Carrier. Britský obrněný transportér vyráběný od roku 1940, motor Ford V-8, max. rychlost 53 km/h; výzbroj standardně kulomet Bren ráže 7,7 mm nebo protitanková puška Boys ráže 13,9mm, ale objevovaly se i jiné zbraně včetně kořistných německých MG42. Revoluční gardy ho pravděpodobně získaly od československého armádního sboru ve Velké Británii. Pražská třída. Květen 1945. (RMVM).

Ukořistěný německý nákladní automobil Büssing-NAG 4500. Vysokomýtské náměstí. Květen 1945. (RMVM).

“Revoluční” motocykl Jawa Robot – motokolo s motorem 98 ccm. Za normálních okolností jednomístný stroj. Bojovník, který sedí vzadu, tedy nemá kam dát nohy – prostě to nemá druhé stupečky. Nároží ulice Komenského a Generála Závady. Květen 1945. (RMVM).

DĚTSKÉ VZPOMÍNKY NA KVĚTEN 1945

Rozhovor s 80letým Vlastimilem Stratílkem
V květnu 1945 Vám bylo deset let. Máte i nějaké dřívější vzpomínky z období okupace?

Vybaví se mi například příslušníci Hitlerjugend, kteří byli ubytováni v hotelu Kobylka. Když procházeli městem hlasitě zpívali. Na opascích svých uniforem měli dyky. Ty si brousili o kameny sv. Vavřince. Možná tam jsou dodnes rýhy, které tím po sobě zanechali.

Mám dokonce vzpomínku z doby, kdy mi bylo 6 let. Bylo to v roce 1941. Němci nařídili psát všude velká V. Byla zima a přes noc napadl sníh. Bylo ho tak akorát, že zvýraznil římsy na průčelí kostela sv. Vavřince do tvaru V. Moje maminka se na to dívala a říkala: Tak už i ten Pán Bůh nás zradil.

A pak se přiblížil konec války. Bylo to nějak znát na atmosféře ve městě?

I jako děti jsme poznaly, že se skutečně blíží konec války. Bylo to někdy v polovině dubna. Městem začaly procházet zástupy sovětských zajatců. Jedna taková skupina došla do Holic a byla uvězněna kdesi na náměstí za silnou mřížovanou bránou. Většina německého doprovodu zmizela. Z Vysokého Mýta jsme tam jezdili s chlebem i jiným jídlem a přes zákaz slabé stráže jsme zajatce sytili.

Poté kolony zajatců ve městě vystřídala ustupující německá armáda. Byla to armáda vyčerpaná, hladová a umírající. Za městem v příkopech leželi němečtí vojáci, kteří umírali. To bylo pro nás asi to největší setkání s válečnými hrůzami.

Německá armáda si při svém ústupu již obyvatelstva nevšímala?

To nemohu říci. Bydleli jsme na konci města v domě nad plovárnou u bývalého cukrovaru. Někdy tak 2. či 4. května přijelo německé auto s dělem. Kanon Němci namířili přímo na náš dům do okna ložnice. Maminka, která uměla dobře německy, se vojáků ptala, proč to dělají. Odpověděli, že mají rozkaz v případě jakýchkoliv nepokojů zahájit palbu.

Němci zmizeli a přijela Rudá armáda. Jaké to bylo?

Zpočátku to byl vlastně velký úprk na Prahu. Myslím, že první sled se v Mýtě ani pořádně nezastavil a už rychle pokračoval dál, na západ, „na Prágu“. Viděl jsem jezdců na koni, jak se hnali tryskem k západu. Kůň byl tak vyčerpaný, že padl k zemi a na místě zdechl. Teprve další jednotky se ve městě zdržely a ubytovaly. Pak přišla zpráva, že musíme schovat holky. Sestra tak nějaký čas strávila ve špajzu. V našem bytě nakonec byli ubytováni důstojníci a ve zbytku domu a na zahradě mužstvo. V garáži spalo snad 80 vojáků, jak se tam vešli, dodnes nevím. Pak Rusové objevili téměř poklad. Ve vedlejším cukrovaru se během války lisovaly balíky sena. Ty se pak odvážely na frontu. Na konci války jich tam ještě hodně zůstalo. Když to Rusové zjistili, stloukli obrovskou ohraď, ve které bylo snad 300 koní a krmili je tím senem. Koně se pochopitelně mezi sebou rvali. To pak přišel voják se šikmými očima někde z dalekých stepí, zapráskal bičem a koně se okamžitě zklidnili. Vojáci mně i nabízel, jestli nějakého koně nechci, ale odmítl jsem. Co mně však nabídl a co jsem si vzal, bylo koňské sedlo.

Sovětská armáda byla zvláštní armáda. Přišlo mně to jako jeden velký chaos, jako obrovské neorganizované těleso v pohybu. Ale je pravdou, že přítom všeho fungovalo, že se ten kolos nerozpadl.

Jací Rusové vlastně byli? Byli přátelští?

To bylo zvláštní. Někteří byli přátelští a někteří se s námi vůbec nebavili. Co si ale třeba pamatuji, že jsme s klukama hráli kuličky. Rusové na nás koukali, vůbec tu hru neznali, ale moc se jim líbila a tak začali hrát taky. Nešlo jim to, neuměli prostě cvrknat. Ale že by se bavili nějak jinak, že by si někdo z nich četl třeba jenom noviny, že by hráli na harmoniku a zpívali, to jsem neviděl. Hodně jedli. Pamatuji si, jak před naším domem měli obrovský plech a na něm smažili vajíčka, vždycky zbylo a tak nám dětem taky dali. Na plechu také často smažili ryby z Loučné. Ty lovili granátem. A samozřejmě pili vodku. Ta byla všudypřítomná. Vodou se sice u studny umyli, ale že by se jí napili, to jsem neviděl.

A jací byli důstojníci, kteří u Vás bydleli?

Ti se u nás hodně střídali. Vždy jeden přijel, byl u nás den dva a zase odjel a místo něho přijel jiný. Důstojníci se však s námi absolutně nebavili. Vždy jen okoukli byt, řekli „charašo“ a dál nás víceméně ignorovali. Až jednou přijel důstojník – lékař. Velice kultivovaný a inteligentní člověk, který vůbec nepil vodu. Maminka ha pozvala ke stolu na večeri. On pak začal vyprávět, co nás čeká: „Přijde komunismus a ten vám všem všechno sebere, nic nebudete mít. Jestli si komunismus vyberete, zvolíte, tak uvidíte, že to tak dopadne. Tak u nas, da.“
Za rozhovor děkuje Jiří Junek

Velké poděkování patří Regionálnímu muzeu ve Vysokém Mýtě za zapůjčení fotografií a Haně Mackové za jazykové korektury.

Válečný postilion vznikl za finanční podpory:

POSLANECKÁ KANCELÁŘ
Mgr. Jiří Junek
www.jirijunek.cz

Radovan Kohout

TONDACH

Vaše připomínky a náměty můžete psát na:
polabansky@gmail.com